

TARTU ÜLIKOOL  
Pärnu kolledž  
Sotsiaaltöö korralduse osakond

Sandra Kripson

**ALAEALISTE ÕIGUSRIKKUJATE  
PROBLEEMIDE LAHENDAMISE  
VÕIMALUSED ÜLDHARIDUSKOOLOIDES  
PÕLVA VALLA NÄITEL**

Lõputöö

Juhendaja: Liina Käär, MA

Pärnu 2020

Soovitan suunata kaitsmisele

Liina Käär

/digiallkirjastatud/

Kaitsmisele lubatud

TÜ Pärnu kolledži programmijuht

Anu Aunapuu

/digiallkirjastatud/

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, põhimõttelised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

Sandra Kripson

/digiallkirjastatud/

## SISUKORD

Sissejuhatus .....	4
1. Alaealine õigusrikkuja kui abivajav laps.....	8
1.1. Lapse heaolu tähendus Euroopas ja Eestis .....	8
1.2. Laste käitumisprobleemide põhjused ja tagajärjed .....	11
1.3. Alaealiste õigusrikkujate probleemide ennetamine ja lahendamine üldhariduskoolides .....	15
2. Uurimus alaealiste õigusrikkujate probleemide lahendamise võimalustest Põlva valla üldhariduskoolides .....	19
2.1. Ülevaade Põlva vallast .....	19
2.2. Uurimuse metoodika ja valimi kirjeldus .....	21
2.3. Uuringu tulemused .....	22
2.3.1. Alaealiste õigusrikkumised .....	22
2.3.2. Alaealiste õigusrikkumiste põhjused.....	28
2.3.3. Koolikiusamise roll alaealiste õigusrikkumistes.....	31
2.4. Arutelu ja järeldused .....	33
Kokkuvõte .....	37
Viidatud allikad.....	40
Lisad.....	44
Lisa 1. Avaldus politseile .....	45
Lisa 2. Intervjueerimise kava .....	48
Summary .....	49

## SISSEJUHATUS

Aeg-ajalt on üle maailma meedias kajastatud erinevaid traagilisi sündmusi, mis on aset leidnud koolides. Suurema kajapinna saavad eriti jõhkrad vägivallajuhtumid ja tulistamised. Tihti on sündmuste põhjustajateks just samades koolides õppivad noorukid. Tagantjärele on analüüsitud, milline oli teo toime pannud nooruki käitumine enne kui sündmused aset leidsid ning mil määral oli nooruk varasemalt märgatud ja toetatud.

Koolitulistamised on ühed sellised juhtumid, mis on korduvalt püstitanud küsimusi, missugune roll on kanda ühiskonnal ja meedial neis sündmustes. Ehk on liigne kajastamine ja empaatiline kaasaelamine just see, mis annab julgust ja hoogu neile, kes samaväärset tegu alles planeerivad. Samas pole saanud kinnitust, et karmid ja konkreetsed sekkumised antud efekti vähendaksid. (Dill, Redding, Smith, Surette, & Cornell, 2011, lk 114–117)

2018. aastal toimusid Eestis alaealiste õigusrikkujate kohtlemise süsteemis muudatused. Nende eesmärgiks oli vähendada alaealiste poolt toime pandud rikkumisi ning muuta sekkumine tõhusamaks. Muudatusteks analüüsiti varasemat praktikat Eestis kui ka teistes riikides ja leiti, et siiani kasutatud meetodid ei toeta noort piisavalt. Muudatuste põhirõhk asetati sellele, et sekkumine oleks võimalikult kiire. Kiirus on vajalik, kuna vaid nii on võimalik lapsel seostada tegu ja tagajärge. (Tamm, 2017, lk 6–7) Üheks suurimaks planeeritavaks muutuseks 2018. aasta jaanuaris oli alaealiste komisjonide kaotamine. Selle lükke peamiseks põhjenduseks toodi välja asjaolu, et Sotsiaalministeeriumi hinnangul olid komisjonid vähetulemuslikud. (Mihelson, 2017) Alaealiste komisjonide istungitel osalenud noored on ise öelnud, et ei tundnud ennast selles protsessis hästi. Toodi välja, et pigem oli tegemist alandava ja hukkamõistva situatsiooniga, kus noorte arvamusi ja ka põhjendusi ära ei kuulatud. Samuti jäi noortele mulje, et pigem keskenduti karistuste otsimisele kui päris põhjuste välja selgitamisele. Selline mudel võis olla aga

üks põhjuseid, miks soovitud mõju komisjonide ees käinud noortele ei avaldunud. (Keskel, Kereme, & Salla, 2010, lk 12-13)

2018. aastal antud intervjuus on Marina Paddar avaldanud arvamust seoses alaealiste komisjonide kaotamisega. Tema nägemus asjast oli, et antud otsus oli tehtud liiga rutakalt, kuna ei olnud asemele pakkuda uut toimivat süsteemi. Komisjonide likvideerimisega tõusis koheselt ka lastekaitsetöötjate koormus, aga paraku mitte selles valdkonnas töötavate inimeste arv. Paddar küll usub, et hea sõnaga saavutab rohkem kui hirmu ja noomimisega, ent vahel on vaja seda ühte momenti, mis on piisavalt mõjus, et hoida ära edaspidised eksimused. (Vapper, 2018)

Läbi erinevate uuringute ilmneb, et Eesti koolides esineb palju vaimset ja füüsilist vägivalda. Suurt rolli mängib üsna kõrge kiusamisjuhtumite arv. Pole otseseid tõendeid, et just kiusamise ohvriks olemine on üks peamisi põhjuseid, miks toimuvad koolides äkkrünnakud, ent pidevas rõhumises olev noor võib muutuda ohtlikuks nii endale kui teistele inimestele tema ümber. (Arjokesse, 2012)

2018. aastal läbiviidud uuringus selgus, et tegelikkuses puudub Eestis ühtne süsteem, mille abil saaks ülevaate sellest kui suur on koolides käitumisraskustega noorte hulk, kellele on vajalik rakendada mõjutusmeetmeid või kellega juba tegeletakse. See omakorda on viinud olukorrani, kus ei ole teada kui tõhusad on erinevad sekkumismeetodid ja kui palju on erisüsteemides dubleerimist või eelnevalt tehtud töö minimaliseerimist. (Aaben, Salla, & Markina, 2018, lk 40–42)

Reaalsuses mõjutavad koolikeskkonda kõik õpilased. Teravamalt paistavad silma need, kellel on probleeme just käitumisega. Käitumisraskustega õpilastel on keeruline alluda reeglitele ja pidada kinni kokkulepetest. Nende üldine impulsiivsus võib avalduda läbi agressiivse käitumise. (Metsäpelto, 2017)

Seega võib öelda, et kool on koht, kus on koos väga palju erinevaid inimesi, kes justkui toimetavad ühise eesmärgi nimel, ent nende liikumine sinna on täiesti erinev. Seadus näeb ette, et kõigil peab olema hea ja turvaline, ent pole öeldud, mil moel seda tulemust on võimalik saavutada.

Antud lõputöö eesmärk on välja selgitada, milliseid meetmeid rakendatakse õigusrikkumise toime pannud lapsega tegelemisel ning kui mõjusaks sekkuvad ise neid peavad Põlva valla näitel. Lisaks uurib töö autor kui palju on koolikiusamine seotud äkkrünnakutega. Töö tulemusel saab autor teha ettepanekuid Põlva vallas alaealistega tegelevatele spetsialistidele oma töö parendamise osas mõjusamate tulemuste saamiseks.

Eesmärgist lähtudes on püstitatud järgmised uurimisküsimused:

1. Milliseid mõjutusvahendeid rakendatakse üldhariduskoolides alla 14aastastele õigusrikkujatele?
2. Kuidas hindavad olemasolevaid mõjutusvahendeid kooli võrgustikuliikmed?
3. Millisel moel on seotud koolikiusamine ja laste poolt toime pandud äkkrünnakud?

Lähtudes uurimisküsimustest on töö autor seadnud järgmised uurimisülesanded:

- Anda ülevaade alaealise õigusrikkuja kui abivajava lapse ning tema heaolu määratavatest teoreetilistest käsitlustest ning erinevatest mõjutusmeetmetest ja nende rakendamise tõhususest.
- Koostada ja viia läbi uuring ühe piirkonna võrgustikku kuuluvate spetsialistide seas, mil moel tegelevad nemad alaealiste õigusrikkujatega.
- Välja selgitada, kas ja millised on puudujäägid mõjutusmeetmete süsteemis.
- Analüüsida saadud tulemusi ning vastavalt sellele teha ettepanekuid uuritud võrgustikule tõhusamaks sekkumiseks.

Töö koosneb kahest osast, mis omakorda jaotuvad alapeatükkideks. Esimese osa keskmes on alaealise õigusrikkuja kui abivajava lapse käsitlemise teooria ning sellest tulenevad sekkumis- ja mõjutusmeetmed, samuti kirjeldatakse laste heaolu ning tuuakse välja laste käitumisprobleemide põhjused ja tagajärjed. Lisaks vaadeldakse, millist rolli kannavad perekond ja vanemad lapse käitumismustrite väljakujunemisel ning kui palju on seotud koolikiusamine äkkrünnakutega.

Lõputöö teine osa on empiiriline, milles autor kirjeldab läbi viidud uurimust. Esiti annab autor ülevaate Põlva vallast, edasi keskendutakse metoodika kirjeldusele, mida antud uurimuse läbi viimiseks kasutati. Seejärel annab autor ülevaate uuringu tulemustest, millele järgneb arutelu ning järeldused. Samuti on antud peatükis kajastatud ka autori

ettepanekud, kuidas tõhustada tööd õigust rikkuvate alaealistega. Töö lõpetab kokkuvõtte, mis annab ülevaate kogu lõputööst.

# 1. ALAEALINE ÕIGUSRIKKUJA KUI ABIVAJAV LAPS

## 1.1. Lapse heaolu tähendus Euroopas ja Eestis

Antud peatükis on autor toonud kokku erinevad nägemused laste heaolust ja neid puudutavatest seadustest. Selles peatükis antakse ülevaade nii Euroopa laste heaolu käsitlemisest kui ka Eesti omast ning sellest, millised on käsitlemise nõrgad kohad.

Iga eurooplase jaoks peaks olema tähtsal kohal heaolu ja eriti just laste oma. Lapsed on tuleviku suunajad ning seega mõjutab nende tänane käekäik suuresti seda, milline saab olema kõigi tulevik. (Strózik & Strózik, 2014, lk 78-80) Maailmas on mitmeid organisatsioone, kelle eesmärgiks on jälgida laste heaolu olukorda. Aeg-ajalt korraldatakse ka uuringuid, ent kohati jäävad need Eesti lastest kaugeks ja ei kaardista reaalselt olukorda riigis. (Reinomägi *et al.*, 2014, lk 6–9) Palju on kajastatud laste heaolu Soomes. Laste heaolu tagamine on seal esile toodud erinevates poliitika valdkondades ning tugevalt seotud ka hariduse omandamisega. Erinevad uuringud on näidanud, et Soome koolis õppivatel lastel on heaolu tase kõrge. Heaolu alla kuulub lapse enda rahulolu, õnnetunne ning materiaalne keskkond. Väga oluline on ka õppeedukus. (Kelly, Merry, & Gonzalez, 2018, lk 34-39) Samuti on üle Euroopa on viidud läbi mitmeid uuringuid, mis puudutavad laste heaolu ning neist selgub, et piirkonniti on heaolu tajumine ja ka selle tähenduse mõistmine erinev (Strózik & Strózik, 2014, lk 78-80). Igal riigil on oma meetod, kuidas nad laste heaolu uurivad, see omakorda teeb aga tulemuste omavahelise võrdlemise keeruliseks. (McQuinn, Delnord, Sweeney, & Staines, 2019, lk 3-7)

Ei ole harva esinev juhus kui heaoluna peetakse silmas vaid materiaalseid võimalusi. Tegelikult aga annab diferentseerida nii sotsiaalset kui vaimset, materiaalselt kui mittemateriaalset heaolu. Need kõik tasandid aga vaatlevad heaolu mõiste erinevaid aspekte. (Akkermann, 2014) Uno Mereste, Eesti majandusteadlane on andnud ühe



selgituse heaolu kohta nimetades seda üldiseks õnneseisundiks. Õnnelikuks peetakse inimest siis, kui tal on hea tervis, korralikud elamistingimused, vabadus, teenib head palka ja olemas ka säästud. Sellise õnnemõiste toob endaga kaasa Euroopa. Seevastu on olemas käsitus, mille järgi mõistetakse heaolu kui muutuvat näitajat. Muutumine toimub vastavalt indiviidi elu arenguga ning on väga tihedalt kooskõlas füüsilise ja kultuurilise keskkonnaga. (Ränkel, 2015)

Maailma Tervise Organisatsioon (*World Health Organization*) ütleb, et lastele peab õpetama vajalikke oskusi toimetulekuks, mitte ainult nende endi tervise ja heaolu huvides, vaid ka tagamaks, et nad suudaksid panustada tulevikus ühiskonda, olles selle täisväärtuslikud liikmed. (World Health Organization, 2014) 1989. aastal võeti vastu ÜRO peaassamblee poolt „Lapse õiguste konventsioon“, millega Eesti Vabariik liitus 1991. aastal. Antud dokumendi artikkel 40 punkt 4 ütleb:

Lastele tuleb teha kättesaadavaks mitmesugused abinõud, nagu hooldus, suunamine, järelevalve, nõustamine, katseaeg, tugiperekond, hariduse ja kutseõpetuse programmide rakendamine ja muude alternatiivid hooldusasutustele, et tagada lastele selline kohtlemine, mis garanteeriks nende heaolu ja oleks vastavuses nii nende olukorraga kui ka nende poolt toime pandud õiguserikkumisega. (Lapse õiguste konventsioon, 1996)

Konventsiooniga käib kaasas ka teadmine, et lapse õigused on tema heaolust lahutamatud.

Eelnevalt nimetatud dokument on aluseks Eesti Vabariigi lastekaitseseadusele, mille § 4 ütleb, et: „Lapse heaolu on lapse arengut toetav seisund, milles lapse füüsilised, tervislikud, psühholoogilised, emotsionaalsed, sotsiaalsed, kognitiivsed, hariduslikud ja majanduslikud vajadused on rahuldatud“ (Lastekaitseseadus, 2014). Iga last puudutava otsuse juures tuleb lähtuda lapse heaolust. Arusaam sellest võib olla kohati erinev ja sõltuv nurgast, kuidas seda vaadeldakse. Heaolu võib tähendada mitmeid erinevaid asju – näiteks perekond, turvalisus, materiaalne kindlustatus jne. See, kuidas heaolu mõista sõltub autorist, kelle käsitlust lugeda. On toodud välja nii kategooriaid kui ka mitmeid dimensioone, mille järgi seda defineeritakse. (Akkermann, 2014) Näiteks onn ühe käsitlusena toodud välja erinevate dimensioonidena tervist, suhteid ja materjaalseid

tingimusi. Samas on käsitus, mis nimetavad eri dimensioonidena füüsilist, psühholoogilist ja emotsionaalset olekut. (Reinomägi, et al., 2014)

Lähtudes seadusandlusest, siis Lastekaitseaduse § 6 juhib tähelepanu sellele, et tuleb vältida kõiksugu olukordi, mis võivad kuidagi ohustada lapse arengut või heaolu. Seda saab teha läbi ennetamise. (Lastekaitseadus, 2014) Sama seaduse § 7 järgi on peamine vastutaja lapse heaolu eest tema vanem või hooldaja. Juhul kui tekib raskusi ning lapse heaolu ei ole piisaval määral tagatud, sekkub riik. (Lastekaitseadus, 2014) Seega saab väita, et lapse heaolu on tugevas seoses teda ümbritseva keskkonnaga. Keskkonnal on suur roll ka selles, millised inimesed lapse ümber paiknevad ja missugused on nende omavahelised suhted. Samuti mõjutab laps ise keskkonda enda kujunemisega, käib nn edasi-tagasi suhtlemine. (Reinomägi, et al., 2014, lk 6-9)

On üldteada fakt, et kõik lapsed vajavad oma vanematelt nii hoolt kui ka tähelepanu. Paljud vanemad on üsna edukad ning suudavad luua oma lapsega lähedased ning usalduslikud suhted. Samas on vanemaid, kes tahte või oskuste puudumisest tingituna, oma lapsega häid suhteid ei loo. See omakorda mõjutab tugevalt lapse käitumist ja toimetulekut tulevikus. Väga tugevalt löövad erinevad käitumismustrid välja just noorukieas, kus suur osakaal läheb eakaaslaste poolt aktsepteeritud saamisele. Käitumismustrid kinnistuvad ning kanduvad edasi järgmisele põlvkonnale. Need, kes on kasvanud positiivses ning turvalises keskkonnas suudavad seda pakkuda ka oma järglastele. (Smith, Cowie, & Blades, 2008, lk 101-103) Seega kui muuta vanemate oskusi võib saada edumeelsed vanemad, kes suudavad oma teadmisi ja oskusi ka järgnevale põlvkonnale edasi anda. Kuna vanematel on kõige suurem roll oma lapse kujunemisel, siis tagab vanemate toetamine ja juhendamine ka positiivsed näitajad lapse käitumises. On hulk vanemaid, kes arvavad, et parimaks mooduseks lapse kasvatamisel kehaline karistus. Selline suhtumine on vastuolus seaduste ja heaolu tähendusega ning viib hoopis vastupidisele tulemusele. (Salekin, 2015, lk 192-193)

Kuigi laste heaolu on kajastatud mitmes seadusaktis, siis väga selget definitsiooni sellele siiski ei leidu. Samas täiustavad seadusi mitmed erinevad arengukavad ja strateegiad, mis kohati selgitavad seda, mida üldse heaolu alla mõistetakse kui ka millised on laste heaolu iseärasused. Kokkuvõtvalt saab tõdeda, et laste heaolu on aktuaalne teema olnud juba väga pikka aega, ent selle mõõtmine ja ka defineerimine pole jõudnud üle maailma

ühtsesse süsteemi. See omakorda muudab aga lünklikuks teadmised, milliseid andmeid üldse käsitletakse lapse heaolu hindamisel ja millised kategooriad on puudulikud.

## **1.2. Laste käitumisprobleemide põhjused ja tagajärjed**

Selles peatükis käsitleb autor laste peamisi probleemkäitumise viise ning tegureid, mis seda põhjustavad. Käsitlust leiavad põhjused erinevatest keskkondadest: kool, sõbrad, ning nagu ka eelmises peatükis juba välja tuli olulise rollikandjana, perekond. Lisaks tuuakse välja probleemkäitumise mõju ja tagajärjed eelpool nimetatud tasanditel.

Laias mõistes peetakse probleemseks käitumiseks sellist tegevust, mis põhjustab mingil moel kahju. See võib varieeruda nii füüsilisel kui ka sotsiaalsel keskkonnal. Probleemseks käitumiseks peetakse nii enesele kahju tegemist kui ka endasse tõmbumist. (Kaakinen, 2017, lk 704-716) Esimesed märgid käitumisprobleemidest hakkavad välja paistma algklassides, seega puutuvad lapsed esimest korda sekkumisega kokku koolis. Kindlasti on suure tähtsusega, mil moel on sekkutud ning, mis laadi mõjutusmeetmeid on rakendatud, ning see omakorda on aluseks sellele kui palju jõuab laps üldse õiguskaitse- ja sotsiaalsüsteemi vaatevälja. (Aaben *et al.*, 2018)

Erinevate tegurite uurimine läbi aastate on viinud arusaamale, et käitumine on üks suhtlemisevorme. Seega on iga käitumise taga mingi soov või vajadus, mida üritatakse väljendada. Käitumise muutmine aga pole lihtne, kuna alati ei ole probleemse käitumise motiiv selgelt arusaadav. Tihti on käitumise taga hoopis see, et tuntakse ennast halvasti ja teatud väljendusviisid on ainukesed, mida laps kasutada oskab. Kindlasti mõjutavad käitumist ka lapse sotsiaalsed oskused. Oma tunnetest mitte aru saamine võib põhjustada niivõrd ebamugava tunde, et see väljendub läbi agressiooni. (Honkasilta, Sandberg, Närhi, & Jahnukainen, 2014, lk 312–315)

See, milliseks üks inimene täiskasvanuna kujuneb, saab alguse juba lapsepõlves. Kõige esmane kujundaja on perekond. Selle funktsioneerimine või mitte funktsioneerimine paneb aluse väärtustele, mida laps endas kannab, lisaks annab teadmised ning ka oskused toimetulekuks elus. Perekond on lüli lapse ja ühiskonna vahel. (Aimre, 2013, lk 144) On tehtud erinevaid uurimusi, millest selgub, et just perekonnal on võtmeroll lapse edasises õigusrikkavas käitumises. Erinevad tegurid nagu näiteks vanemliku hoolitsuse ja

järevalve puudumine, vastutust mitte võtvad vanemad, agressiivsed vanemad või siis ka eemaletõukavad vanemad on peamised lapse probleemide tekkimise mõjutajad. Lisaks mängivad rolli ka suhted perekonnas ning ka vanemate endi kriminaalsus. (Honkasilta, Sandberg, Närhi, & Jahnukainen, 2014)

2014. aastal läbi viidud uuring näitas, et Eestis on laste füüsiline karistamine üsna levinud. Antud uuringust ilmnes, et 3658-st vastajast 15% on kogenud füüsilist karistamist. Füüsiliseks karistamiseks peeti mingisugust löömist, kas siis rihma, käe või mõne muu esemega. Samast uuringust ilmnes, et 4% vastanutest oli kogenud väärkohtlemist lapsevanema poolt. Väärkohtlemist käsitleti kui raskete kehavigastuste tekitamist. Tugev seos kujunes välja lapse ja vanema suhetes. Need, kellel oli vanematega nõrk või olematu suhe, kogesid ka füüsilist karistamist rohkem. (Markina & Žarkovski, 2014, lk 50)

Pidevalt agressiooni ja viha kütkes oleval lapsel muutub enesekontrollimine järjest keerulisemaks. On teada, et viha on väga tugev emotsioon, mille valitsemine on üsna keeruline protsess. Vihahoos öeldud ja tehtud asjad ei pruugi olla need, mida laps tavapärasel olekus ise heaks kiidaks. On tõestatud, et tugeva viha emotsiooniga kaob ka mingiks ajaks empaatiavõime, mis omakorda tekitab ajus nn „lühised“, tänu millele ei oma inimene täielikku kontrolli oma tegevuse üle. (Wilson, 2010, lk 969–971)

Juhul kui selliseid olukordi esineb tihedalt ning laps on pidevalt seisundis, kus ta kannatab agressioonihoogude all, siis võib see viia olukorrani, et sama muster kandub edasi noorukiikka. Sellisel juhul on suur tõenäosus, et nooruk võib sattuda olukorda, kus ta paneb toime vägivallaga seotud kuriteo. Juhul kui agressiivsus hood esinevad harvem ja nende maandamisega tegeletakse läbi erinevate sekkumismeetodite, on tõenäoline, et hood vähenevad lapse vanemaks saamisel. (Aaben *et al.*, 2018)

Palju on neid noori, kelle käitumisprobleemid ei saa algust varases lapseas vaid avalduvad esmakordselt alles noorukieas. Sellisel juhul arvatakse käitumise taga olevat eakaaslaste mõju või mõni ajutine probleem, mis võib olla tingitud perekonnast. Küll aga on probleemne käitumine sellistel noortel pigem kergelt ületatav, kuna nende lapseas omandatud sotsiaalsed oskused toetavad keerulistel olukordades hakkama saamist. (Aaben, Salla, & Markina, 2018)

Soomes ja Norras läbiviidud uurimuse tulemusel selgus, et enim muret valmistavad koolis õpetajatele just käitumisprobleemidega õpilased. Käitumisprobleemiga õpilaste alla klassifitseerusid need, kellel oli raskusi pidada kinni kokkulepetest, juhinduda reeglitest, kellel esines nii vaimset- kui ka füüsilist agressiivset käitumist kaasõpilaste ning õpetajate suunas. (Kaakinen, 2017) Lapsel, kes pole harjunud distsipliini ja reeglitega ning on pidevalt vastuolus ühiskonna nõudmistega, on väga keeruline olla empaatiline ja mõista teiste tundeid. See omakorda võib aga põhjustada olukorra, kus ümbritsevate tunded enam korda ei lähe. Lisaks võib see viia momendini, mil laps hakkab tajuma, et temasse suhtutakse vaenulikult ning ta peab ennast koguaeg kaitsma. Tihti näeb selline laps, et destrukttiivse tegevusega saavutab ta edu. Oluliseks muutub kontroll olukorra üle. (Hubbard, McAuliffe, Morrow, & Romano, 2010, lk 95–118)

2015. aastal viis Rahvusvaheline Õpilaste Õpitulemuslikkuse hindamisprogramm (PISA) läbi uuringu, mille tulemusel ilmnas asjaolu, et üldine õpilaste heaolu koolides on langenud. Peamiseks põhjuseks peeti suurenenud koolikiusamist. (Bangs, 2017, lk 24–25) Eestis läbi viidud uuringutest selgub, et siinsetes koolides on palju käitumisprobleemidega õpilasi, mida võib seostada suurenenud kiusamiste arvuga. Peaaegu neljandik Eesti õpilastest, kes vastasid, tõid välja asjaolud, et neid on koolis kiusatud. Kiusamise alla läksid narrimine, löömine, lükkamine ja muud tegevused, mis panid õpilasi ennast halvasti tundma. (Aaben *et al.*, 2018)

Eesti-Rootsi Vaimse Tervise ja Suitsidoloogia Instituudi läbiviidud uurimuses ilmneb, et aasta jooksul kannatas kiusamise all 19% uuringus osalenud õpilastest. (Mark, Sisask, Vaikma, Värnik, & Värnik, 2015) Koolides toimuv kiusamine on üleüldiselt suur probleem. Seda kajastatakse palju ning seetõttu on kiusamisega tegelemise osas ka suured ootused seatud koolidele. (Treial, 2018) Kiusamine on üks käitumise ilminguid, kus tehakse tahtlikult kahju teisele inimesele. Kiusamisel on mitmeid erinevaid vorme ning seetõttu ei pruugi see alati olla nähtav. Kergesti märgatav on füüsiline kiusamine, ent kaudne verbaalne kipub jääma kõrvalseisjale märkamatuks. (Smith, 2016, lk 519–532) Põhimõtteliselt on iga kiusamise taga soov näidata oma võimu teise inimese üle (Veenstra, Lindenberg, Munniksma, & Dijkstra, 2010, lk 480–486). Pideva kiusamise all kannatamisel on tagajärjed. Oluline on mõista, et kiusamine mõjutab peale ohvri ka kiusajat ennast. Ent suurima kahju saab siiski ohver. Kiusamine on otseselt seotud

koolirõõmu ja õpimotivatsiooniga. Pidev alandus- ja kurbustunne mõjutavad keskendumisvõimet, mis omakorda hakkab rolli mängima õppeedukuses ning ka muudes tegevustes. Sellises olukorras laps tajub järjest vähem eduelamust, mis ajapikku hakkab mõjutama enesehinnangut. Madal enesehinnang ning elurõõmu vähenemine jõuavad tihti depressioonini, mis äärmuslikemal juhtudel võivad viia enesetapu või agressioonini, mis võib avalduda äkkrünnakuna. (Smith, 2016)

2007. ja 2008. aastal toimusid Soomes koolitulistamised. Eelnevalt oli Soomes olnud veel üks tulistamine, mis leidis aset 1989. aastal. Kõikide juhtumite analüüsis selgus, et ründajad olid koolis olnud rõhumise all. Uurimise käigus ilmnis, et kõik kolm laskjat olid kannatanud koolikiusamise all. Ründajad postitasid eelnevalt Youtubes oma tulistamise plaanist ning samuti rääkisid neist ka koolis. Nende tavapärast käitumist küll märgati, ent sekkumised ei olnud piisavalt tõhusad ja intensiivsed. Kokku kaotas neis sündmustes elu 22 inimest. (Kiilakoski & Oksanen, 2011, lk 31–42)

Kõige rohkem kajastamist saanud äkkrünnakud, mida on põhjustanud õpilased, on koolitulistamised. Need on sündmused, mis raputavad ühiskonda enim ning tõstatavad küsimusi, kuidas asjad sellise tulemuseni jõuaksid. Küll on aga selliseid rünnakuid võimalik ennetada, kui olla piisavalt tähelepanelik ning reageerida juba esimeste ohumärkide tekkimisel. (Langman, 2012, lk 1–6) Mis iganes hälbiva käitumise märkamisel on vajalik kohene sekkumine, vastasel juhul võib jääda lapsele mulje, et nii võib ka edaspidi käituda. See omakorda viib olukorran, kus lapsest saab täiskasvanud, kes koormab riigi erinevaid süsteeme, nagu näiteks tervishoid, sotsiaal ja haridus. (Arjokesse, 2012)

Õppimine sujub kõige paremini siis kui laps tunneb end turvaliselt. Tihti tuleb laps kodust koos kõigega, mis seal kaasneb. Seega on äärmiselt oluline, et koolis töötavad inimesed märkaksid koheselt kui lapse käitumises esineb midagi tavapärast. Esmasel märkajal on võimalus juhendada last, kuidas tulla toime oma tunnetega või lasta tal lihtsalt rääkida, mõistes, et laps vajab jõudsamat sekkumist, saab töötaja kaasata tugispetsiliste nii maja seest kui vastavalt vajadusele väljastpoolt oma asutust. (Järv-Mändoja, Käesel, Pill, & Riis, 2011)

Võib tõdeda, et käitumisprobleemid ei ole midagi sellist, mis esineb vaid Eesti koolides ja ühiskonnas. Pigem on see murekoht üle maailma. Ilma tõhusa sekkumiseta võivad aga esialgu väikesed probleemid viia tõsiste juhtumiteni, mille tekitatud kahju tagasi pöörata ei anna. Käitumisprobleemide puhul on oluline märgata last ja anda talle pidevalt tagasisidet tema tegutsemise kohta. Samuti nähtub kui suur roll on vanematel lapse kujunemisele, nende tegevus määrab suuresti ära selle, milliseks ühiskonnaliikmeks laps kujuneb.

### **1.3. Alaealiste õigusrikkujate probleemide ennetamine ja lahendamine üldhariduskoolides**

2018. aastal viidi läbi suured muudatused seadusandluses õigusrikkumise sooritanud lastele mõjutusvahendite määramises. Samuti muutus kogu kontseptsioon, kuidas aidata last, kes on toime pannud süüteo. Küll aga ei muutunud see, et lapse huvide alati esikohale seadmist kohustavad ÜRO lapse õiguste konventsioon ja Eesti Vabariigi lastekaitseseadus. Antud peatükis käsitleb autor erinevaid võimalusi, mida saab rakendada selleks, et vähendada alaealiste õigusrikkumisi. Vaadatakse kui suur roll on ennetamisel ja mil moel üldse toimub sekkumine ning millised on sekkumise võimalused.

Enamikes koolides töötavad igapäevaselt tugispetsialistid (sotsiaalpedagoogid, koolipsühholoogid), õpetamaks lastele sotsiaalseid oskusi ning eneseabi võtteid. Nende igapäevaste tööülesannete hulka kuuluvad vestlused õpilastega kui ka koolis töötava personaliga. Ühiselt kaardistatakse lapsi ja leitakse lahendusi, kuidas iga õpilast piisaval määral toetada. (Arjokesse, 2012) Parimaks mooduseks lapse toetamisel, on töötada meeskonnana. Kogu protsessi mõjutavad küll seadused, ent väga suurt rolli mängivad ka hoiakud, väärtused ning ka eesmärgid, kuhu poole kool liikuda püüab. Mitte vähem tähtis pole õpilase enda roll, tema uskumused ja hoiakud talle pakutava toe osas. (Pärn, 2016) Alaealiste õigusrikkujate mõjutamisel tuleb rõhk suunata laste õpetamisele, kuidas võtta vastutus oma tegude eest ning, kuidas lahendada probleeme, mis on tekkinud. Peamiseks eesmärgiks peaks olema õigusrikkumiste vähendamine. Erinevad uuringud on toonud välja, et kõige tõhusamad mõjutusmeetoditest on mittekaristavad. Parimaid tulemusi annavad kognitiivkäitumuslikud sekkumised. Mida, keerulisem noor, seda enam vajab ta sekkumist mitmel tasandil. (Aaben *et al.*, 2018)

Vastupidiselt arvamusele, et karistamine paneb lapse oma tegude üle järele mõtlema, on tegelikkus nii, et mida rangem karistus, seda suurem on tõenäosus, et noor pöördub tagasi õigusrikkumisele. Vältimaks karistamisega kaasas käivat survet ning alandust, on üha laialdasemalt hakatud kasutama taastava õiguse põhimõtet. See lähtub sellest, et laps, kes on eksinud saab võimaluse oma tegu heastada. Lisaks taastavale õigusele peetakse väga oluliseks ka vahetut vestlust. Läbi selle saab anda lapsele tagasisidet, et tema teguviis ei olnud õige, ning selgitada millised on tema teo tagajärjed. (Tani-Jürisoo, Kulasalu, Velström, Kangur, & Aunin, 2018) Elise Nikov, laste ja perede osakonna peaspetsialist Sotsiaalministeeriumis, väidab et õigusrikkumise toime pannud laps ei erine teistest omaealistest, nende vajadused on samad. Nii nagu iga teise lapsega on ka õigusrikkumise toime pannud lapse puhul oluline säilitada tema väärikus ja tegeleda temaga samadel alustel nagu iga abivajava lapse puhul. Kõige tähtsam on, et laps saaks abi, olenemata sellest, kas ta on toime pannud õigusrikkumise või mitte. (Nikonov, 2016, lk 71-76)

Tagamaks, et laps saab parima talle sobiva toe ning ta oleks võimeline edaspidi vältima õigusrikkumisi, on Eestis kasutusel mitmed erinevad teenused: Haridus- ja Teadusministeeriumi poolt pakutav kinnise lasteasutuse teenus, mida korraldab Maarjamaa Hariduskolleegium, justiitsministeeriumi haldusalas vangla ja kriminaalhooldus ning sotsiaalministeeriumi– mitmedimensiooniline pereteraapia (ehk MDFT) ning sotsiaalne rehabilitatsioon (Aaben *et al.*, 2018, lk 15–16). Sotsiaalse rehabilitatsiooni teenus on reguleeritud sotsiaalhoolekande seaduses. Kuna antud teenus on üpris kulukas, siis ei tohiks seda pakkuda välja esimese lahendusena. Laps, kelle puhul on vaja rakendada abimeetmeid, tuleb põhjalikult hinnata ning eelnevalt proovida rakendada muid variante. Lisaks rehabilitatsioonile on üheks võimalikuks teenuseks kinnise lasteasutuse teenus. Nüüdsest on kohalikul omavalitsusel õigus taotleda kohtult luba lapse kinnisesse lasteasutusse saamiseks. Antud teenus on mõeldud kasutamiseks vaid äärmuslike juhtumite puhul. (Nikonov, 2016, lk 71-76) See kui tõhusaks üks või teine mõjutusvahend osutub, sõltub suuresti sellest, kui vara on märgatud probleemi ning millised on suhted lähivõrgustikus (Voronkova, 2013, lk 49).

Eesti praktikast nähtub, et palju on veel levinud olukord, mil teenust ei valita vastavalt lapse vajadusele, vaid laps saab teenuse, mis parasjagu kättesaadav on. See omakorda põhjustab nn „solgutamise“ efekti, kuna soovitud mõju ei pruugi tulla, sest lapsele



määratud teenus ei toeta teda piisavalt. Olulistele teenustele on pikad järjekorrad, võib juhtuda, et näiteks psühhiaatri vastuvõtt jääbki komistuskiviks, kuna aja saamine on keeruline ja ei ole garantiid, et igas maakonnas üldse on laste psühhiaatri teenus kättesaadav. (Aaben *et al.*, 2018)

Levinud on seegi, et kui laps jõuab koolist väljaspoole, hakatakse talle pakutavaid teenuseid dubleerima. Selleni viib asjaolu, et puudub ühtne süsteem. Tegelikult ei tule kuskilt välja, kes peaks võtma vastutuse ja millal, et koordineerida juhtumit. Juhtumikorraldajad kujunevad tavaliselt suvaliselt välja, tõenäoliselt selle baasilt, kes on võrgustikus aktiivseim liige. (Aaben *et al.*, 2018) Lastekaitseaduse § 29 lõige 2 ütleb, et: „Abi osutamisel tuleb rakendada võrgustikutööd, järgides juhtumikorralduse põhimõtteid sotsiaalhoolekande seaduses sätestatud korras“ (Lastekaitseadus, 2014). Ent puudub viide, kes on juhtumikorraldaja rollis. Põhikooli- ja gümnaasiumiseaduses puudub üldse viide juhtumikorraldusele. Sotsiaalhoolekande seaduse § 9 lõige 2 punkt 2 ütleb küll, et juhtumile koordineerija määratakse (Sotsiaalhoolekande seadus, 2015), ent kes seda teeb ja mil moel, pole täpsustatud.

Siseministeeriumi poolt tellitud juhendmaterjal (Tani-Jürisoo *et al.*, 2018) on märgitud, et iga juhtumi edukaks lahendamiseks on võtmeteguriks meeskonnatöö ning seal juures ka vastav rollide jaotus. Politsei on vastutav selle eest, et toimuks esmane riskide ja kahju hindamine. Juhul kui tegemist ei ole kõrge riskiga juhtumiga, siis suunatakse see üle kohalikule omavalitsusele, kes võtab endale juhtumikorraldaja rolli ning kaasab edasise sekkumise planeerimiseks võrgustiku. (Tani-Jürisoo, Kulasalu, Velström, Kangur, & Aunin, 2018)

Politsei sekkumiste puhul on oluline arvesse võtta asjaolu, et karistusseadustiku (2001) § 33 kohaselt on süüvõimeline isik see, kes on õigusrikkumise toimepanemise ajal vähemalt 14 aastane. (Karistusseadustik, 2001) Kui tegemist on noorema kui 14 aastase lapsega, siis toimub sekkumine abivajava lapse põhimõttel lastekaitseaduse § 26 tähenduses, see tähendab, et juhtum suunatakse kohalikule omavalitsusele. Lastekaitseadus § 26 kohaselt on: „Abivajav laps on laps, kelle heaolu on ohustatud või kelle puhul on tekkinud kahtlus tema väärkohtlemise, hooletusse jätmise või muu lapse õigusi rikkuva olukorra suhtes, ja laps, kelle käitumine ohustab tema enda või teiste isikute heaolu“ (Lastekaitseadus, 2014).

Tulenevalt põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse (2010) § 58-st võib kool rakendada mõjutusmeetmeid juhul kui õpilane ei pea kinni koolikodukorrast, ohustab teisi või on lugupidamatu. Küll on aga oluline, et sekkumine oleks põhjendatud ja asjakohane. (Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus, 2010) Sama paragrahvi järgi kõige rangemaks mõjutusmeetmeks kooli poolt on 10 päevane ajutine õppes osalemise keeld, mida saab kohaldada üks kord poole aasta jooksul. (Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus, 2010) Mida teha siis, kui antud meede ei ole tulemuslik, pole eraldi väljatoodud. Küll aga kui tuua juurde tugispetsialistide teenuse kirjeldus ja rakendamise kord (2018), siis § 2 lõige 3 ja 4 näevad ette, et tugispetsialistid vastutavad asjakohase sekkumise ja ka väljastpoolt kooli spetsialistide kaasamise ees.

Kokkuvõtvalt saab öelda, et puudub konkreetne süsteem, mida teha siis kui alaealine on toime pannud õigusrikkumise. Seadusi, millest lähtuda on mitmeid, ilmselt tuleneb ka sekkumine sellest, millist seadust parasjagu vaadelda. Üldiselt jääb mulje, et põhiline vastutaja on siiski kool ning hätta jäämisel saab abi küsida kohalikult omavalitsuselt, ent ka selles osas jäävad seadused pigem pealiskaudseks. Seega alaealiste õigusrikkumiste ennetustööl on väga suur roll, kuna see määrab ära ka tuleviku kuritegevuse taseme. Arvestades asjaolu kui kiirelt muutub ühiskond meie ümber, siis üha rohkem toimub pörkumisi vanade ja uute väärtuste vahel.

## **2. UURIMUS ALAEALISTE ÕIGUSRIKKUJATE PROBLEEMIDE LAHENDAMISE VÕIMALUSTEST PÕLVA VALLA ÜLDHARIDUSKOOLOIDES**

### **2.1. Ülevaade Põlva vallast**

Põlva maakonnas elas 01.01.2019 seisuga 25 006 inimest, mis viib selle oma rahvaarvu poolest 13. kohale Eestis. Maakond jaguneb omakorda kolmeks omavalitsuseks, millest ühe moodustab Põlva vald. Põlva vallas elavad inimesed moodustavad 54% kogu maakonna elanikest, seega on see kõige suurema elanike arvuga üksus. (Eesti Statistikaamet, 2020) Põlva valla haldusalasse jääb seitse munitsipaalkooli. Nendeks on Põlva Rooski kool, Fridebert Tuglase nimeline Ahja kool, Mooste Mõisakool, Tilsa Põhikool, Vaste-Kuuste kool ja Kauksi Põhikool ning suurim neist Põlva kool, kus õpib käesoleval õppeaastal üle 900 õpilase. Kokku õpib neis koolides ligikaudu 1300 õpilast. Lisaks tegutseb Põlva vallas üks riigikool ehk Põlva Gümnaasium, mis on ainuke kool, kus Põlva vallas omandatakse keskharidust. Selles koolis õpib pisut üle 200 õpilase. Veel tegutseb Põlva vallas 89 õpilasega erakool Rosmal, kus toimub õpe waldorfpedagoogika meetodil. 2019. aasta septembris avati ka Tartu Luterliku kooli filiaal Põlvas. (Põlva vald, 2020)

Viide kooli on loodud tugispetsialistide ametikohad, et tagada võimalikult efektiivne tugi õpilastele, kellel esineb probleeme õppeedukuse või käitumise- ja tundeeluga. Koolid, kus tugispetsialistid puuduvad, on tihedas koostöös valla lastekaitsepedagoogide kui ka koolivälise nõustamiskomisjoniga (Rajaleidja). Põlva Koolis töötab kolm sotsiaalpedagoogi, kes on jaotatud vanuseastemete vahel. Fridebert Tuglase nimelises Ahja Koolis, Mooste Mõisakoolis ja Tilsa põhikoolis on olemas üks sotsiaalpedagoog, kelle töökoormus on kooliti erinev. Töökoormus sõltub laste arvust koolis ning selle

sätestab kooli pidaja ehk kohalik omavalitsus koostöös Haridus- ja teadusministeeriumiga. (Põlva vald, 2020)

Lastekaitse spetsialiste töötab Põlva vallas kokku kolm. Neist kaks tegelevad igapäevaste probleemide lahendamisega, mis on seotud lastega olenemata keskkonnast ning üks spetsialist on tegev erivajadustega laste valdkonnas. Nii lastekaitse spetsialistidele kui ka koolidele on prioriteediks aktiivne ning tõhus võrgustikutöö. See kätkeb endas ühiseid ümarlaudu ning erinevate osapoolte kaasamist juhtumite arutellu. Suurimat tuge pakuvad valla lastekaitse spetsialistid just nende probleemide lahendamisel, mil on vaja käia kodu külastamas või sekkuda perekonna toimetulekusse. (Põlva vald, 2020)

Pärast 2018 aastal jõustunud seadusemuudatust, mille läbi kaotati ära alaealistekomisjonid, on Põlva vallas moodustatud „Laste ja pere komisjon“. Antud komisjoni funktsiooniks on nõustamine ja toetamine. Komisjoni rakendatakse siis kui on vajalik leida lahendusi mõne keerulise juhtumi puhul või on mõne perekonna probleemidele lahendite otsimine osutunud keeruliseks. Selles komisjoni kuulub seitse põhiliiget, kelleks on: Põlva Vallavalitsuse sotsiaalosakonna juhataja, Põlva Vallavalitsuse haridus- ja kultuuriosakonna juhataja, Põlva Vallavalitsuse lastekaitse spetsialist, Põlva Kooli tugikeskuse juhataja, Põlva Haigla laste ja noorukite vaimse tervise kabineti sotsiaaltöötaja, Lõuna prefektuuri Kagu politseijaoskonna Põlva piirkonnagrupi piirkonnapolitseinik ja Viru Vangla noorte kriminaalhooldusosakonna Põlva esinduse kriminaalhooldusametnik. (Põlva vald, 2020)

Põlva valla fookus alaealiste mõjutus- ja ennetustegevusele on tõusnud, ent hetkel veel puudub vastavasisuline kava. Aktiivselt osaletakse erinevates projektides ja ettevõtmistes, ent projektid kalduvad olema lühiajalised, kuna neil puudub pikaajaline ning stabiilne rahastus. Viimastel aastatel on kõrgendatud tähelepanu noorte huvitegevuse osas, läbi mille üritatakse hoida ära alaealiste õigusrikkumiste kasvu. Huvitegevusi pakuvad nii koolid, noortekeskused kui mitmed väiksemad spordiklubid ja mittetulundusühingud. Viimastel aastatel ei ole Põlva vallas toimunud uuringuid noortevaldkonnas. Varasemalt on üritatud regulaarselt andmeid koguda, ent see ei olnud jätkusuutlik. (Põlva vald, 2020)

Põlva vallas on olemas visioon, kuidas tulevikus võiks ühiskond toimida, ent tänaseks ei ole paigas konkreetset plaani, läbi mille saaks soovitud tulemusi saavutada.

## **2.2. Uurimuse metoodika ja valimi kirjeldus**

Käesolevas lõputöös on autor kasutanud kvalitatiivset meetodit. Antud meetod annab võimaluse avada sisuliselt teemat ning saada täpsemalt ülevaadet inimeste suhtest, hoiakutest ja mõtetest. Kvalitatiivne uurimisviis aitab mõista uuritavat olukorda, avada uusi vaateid, tõlgendada ning kirjeldada tegelikkust. (Õunapuu, 2014, lk 53-54). Kvalitatiivsed uurimismeetodid hõlmavad „väikese grupi arutelusid“ normatiivse käitumise, uskumuste, hoiakute ja kontseptsioonide uurimiseks. Selline meetod aitab mõista olukorda, kogemust või sündmust isiklikust vaatenurgast. (Hammarberg, Kirkman, & de Lacey, 2016)

Andmete kogumiseks kasutati poolstruktureeritud intervjuud, et leida konkreetseid seisukohti antud teemal. Intervjuu on paindlik ning põhineb avatud küsimustel, läbi mille on uurijal võimalik suunata intervjuud vastavalt uurimuse eesmärgile. (Õunapuu, 2014, lk 171-172) Läbi intervjuu saab jäädvustada reaalse elu kogemusi, mis üldjuhul kellelgi ei ole identsed, ning see annab laiemat nägemust konkreetse teema osas. (Hammarberg et al., 2016). Intervjuude läbiviimiseks moodustas autor ettekavatsetud valimi kaheksast Põlva vallas töötavast spetsialistist (Õunapuu, 2014, lk 143). Nendeks oli Põlva piirkonnas tegutsev noorsoopolitseinik, Põlva valla haridus- ja kultuuriosakonna juht, kaks lastekaitse spetsialisti ning kolm sotsiaalpedagoogi, kes töötavad erinevates Põlva valla munitsipaalasutustes. Lisaks küsitles autor ka Põlva kooli tugiteenuste juhti. Valimi moodustamise aluseks oli asjaolu, et kõik spetsialistid puutuvad mingis tööaspektis kokku alaealiste õigusrikkudega.

Märtsi teises pooles kontakteerus autor uuritavatega e-kirja teel, kus selgitas oma uurimuse eesmärgi ja küsimusi, millele vastuseid otsitakse. Respondendid said ise valida endale mugavaima mooduse vastamiseks. Üks respondent valis vastamiseks kirjaliku verisooni ning saatis oma vastused e-kirja teel. Ülejäänud respondentidega toimusid intervjuud telefoni teel, kuna Eesti Vabariigis on kehtestatud alates 12. märtsist eriolukord ja seoses sellega on kehtivad piirangud kohtumiste osas (Vabariigi valitsus, 2020). Intervjuud toimusid ajavahemikul 27. märts kuni kaheksas aprill. Kõige lühem

intervjuu kestis 37 minutit ning pikim ligemale poolteist tundi. Enne intervjuerimise algust küsis autor luba vestlus salvestada. Salvestamiseks kasutati telefonil kõnede salvestamise *app*-i ning tagavaraks salvestas autor vestlused ka diktofoniga. Noorsoopolitsei küsitlemiseks esitas 3. aprillil autor taotluse Politsei- ja Piirivalveametile (lisa 1). Edasises töös on kasutatud järgnevaid lühendeid, mis on moodustatud respondentide ametinimetustest. Põlvakooli tugiteenustejuht- PKTJ, haridus- ja kultuuriosakonnajuhataja- HOJ, lastekaitsepspetsialistid- LK1 ja LK2, sotsiaalpedagoogid- SP1, SP2, SP3 ning noorsoopolitseinik NP.

Intervjuus (lisa 2) kasutatud küsimused tuginesid teadusartiklitele, mida autor kajastas töö teoreetilises osas (Reinomägi, et al., 2014) (Smith, Cowie, & Blades, 2008) (Aaben, Salla, & Markina, 2018) (Honkasilta, Sandberg, Närhi, & Jahnukainen, 2014) (Treial, 2018). Andmeanalüüsis kasutas autor temaatilist sisuanalüüsi (Õunapuu, 2014, lk 53, 160) Analüüsivalikul lähtuti sellest, et intervjuuküsimused olid eelnevalt jaotatud ära kolme erinevasse teemagruppi- üldandmed, alaealiste õigusrikkumised ning alaealiste õigusrikkumiste põhjused, mis kergendas hiljem andmete läbi töötamist. Andmete läbitöötamiseks transkribeeris autor kõik lindistatud intervjuud. See järel luges korduvalt teemade kaupa läbi saadud vastused ning kodeeris need. Kodeerimisel kasutati avatud meetodit. (Laherand, 2008) Järgnes andmete analüüsimine ning tõlgendamine. Samuti esitas autor saadud tulemused ning omapoolse nägemuse neist. (Hirsjärvi, Remes, & Sajavaara, 2010)

Antud töö uurib läbi kvalitatiivse meetodi kaheksa Põlva vallas alaealistega töötava spetsialisti hoiakuid ja mõtteid ning võimalusi sekkumiseks seoses alaealiste õigusrikkumistega lähtudes selleks Põlva valla eripärast.

## **2.3. Uuringu tulemused**

### **2.3.1. Alaealiste õigusrikkumised**

Intervjuude esimeses blokis keskendus töö autor alaealiste õigusrikkumistele. Intervjuude käigus uuriti kas respondentide arvates on alaealiste õigusrikkumised hetkel ühiskonnas probleemiks ning mil määral esineb neid koolides. Kõik uuringus osalenud vastajad tõid välja, et peavad alaealiste õigusrikkumisi üldises mõttes küllaltki suureks probleemiks.

Põlva kooli tugiteenuste juht (PKTJ), kellel on seljataga juba 36 aastat koolis töötamise kogemust, ütles: „Kindlasti on probleem ja minu hinnangul on sellel tõusev tendents.“ Samuti tõi alaealiste õigusrikkumiste tõusujoone oma intervjuus välja ka noorsoopolitseinik (NP): „/.../ ja ma näen, et järjest enam tekib neid alaealisi, kellel on korduvad rikkumised ehk siis võib öelda, et õigusrikkumisi pannakse toime järjest rohkem.“

Kui autor uuris, et milline on olukord õigusrikkumistega koolis, esines eriarvamusi. Toodi välja seda, et pigem esineb neid õigusrikkumisi üldse vähe või siis on muutunud märkamiste sagedus. Esile sai toodud ka asjaolu, et lapsed on väga targad ning mitmed õigusvastased teod pannakse toime varjatult ning neid on hiljem väga keeruline ka tõestada. Sarnase hinnangu andis ka hariduse- ja kultuuri osakonnajuht, kes tõi välja, et kui õigusrikkumised oleksid väga suureks probleemiks, oleks ta sellest teadlik.

Samale küsimusele vastates tõi aga noorsoopolitsei välja märkamise, et mida suurem on kool, seda rohkem õigusrikkumisi esineb. Tema hinnangul on ikkagi õigusrikkumiste esinemine suur nii koolides kui ka sealt väljaspool. Muutunud on aga see, millele reageeritakse ja ka selle reaktsiooni intensiivsus.

„/.../ nagu mingid teod on justkui muutunud normaalseks, et ta on noor ja tahab ju ka elada. Mina arvan, et see ei ole okei, mida vähem me reageerime ja sekkume, seda suurem on tõenäosus, et alaealiste poolt toime pandavad õigusrikkumised eskaleeruvad.“

Seega tuli mitme respondendi vastustest välja, et õigusrikkumise mõiste on olnud ajas muutuv. Kui varem pandi toime mingeid tegusid, siis neile järgnes karistus, ent praegusel ajal pigem keeratakse pea ära või räägitakse niisama. Väga palju tegusid on jõudnud muutuda nii nimetatud „uueks normaalsuseks“ ehk paljud olukorrad jäävad reageeringuta, kuna leitakse, et need on pigem ealistest eripäradest tulenevad, mitte pahatahtlikud ettevõtmised.

Uurimusest selgus, et alaealised, kes õigusrikkumisi toime panevad, ise oma tegusid üldiselt põhjendada ei suuda. Parimal juhul oskavad nad nimetada süüdlasi, kes tema enda tehtud teo eest tuleks vastutusele võtta.

„Suitsetamist ei oska keegi põhjendada, mõni väidab kuni surmani, et esimest korda proovis ja pole varem teinud, siis mõni on kindlasti, kes läheb kambaga kaasa. Samas ma usun, et meil on neid noori, kellel on reaalne sõltuvus välja kujunenud. Aga nii öelda nendes vägivalda konfliktides, mis nad on öelnud, nende loogika põhjendus on see, et nad on ära teeninud, et nad ikkagi lahendavad seda konflikti vägivaldaga. Et, kas on midagi halba öeldud või halba tehtud ja see on nii öelda kerinud ja lõpuks siis noor plahvatab.“ (NP)

Edasi küsis autor meetmete kohta, mida koolides rakendatakse alaealistele õigusrikkujatele ning ka spetsialistide arvamust nende tõhususe kohta. Selles osas olid kõik respondendid ühel nõul, et ega väga midagi teha polegi peale rääkimise. Käidi küll välja erinevaid variante, mis last peaks korrale kutsuma, ent tõdeti, et need toimivad vaid juhul kui tegemist on esmase rikkujaga. Tihti on just vanematele helistamine või märkuse kirjutamine ehmatuses, ent kui neid meetmeid on juba korduvalt kasutatud, siis soovitud efekti need ei oma. „Aluseks on kooli kodukord ja selles fikseeritud tugi- ja mõjutusmeetmed.“ (PKTJ) Koolikodukorras sätestatud tugi- ja mõjutusmeetmed fikseerib ära aga Põhikooli- ja gümnaasiumi seadus, millele töö autor on viidanud teoreetilises osas. „Nende teenuste ja programmide kättesaadavus on väga ebaühtlane üle Eesti. Osad omavalitsused on väga usinad, on rohkem programme ja teenuseid võimaldanud oma eelarvest. Mõni omavalitsus mitte.“ (SP3)

Uurides, millised on puudujäägid mõjutusmeetme osas, tõid mitmed vastajad välja, et tajuvad, kuidas ootused neile on liialt kõrged lahenduste leidmisel. Noorsoopolitsei arvamusel helistavad koolid liiga kiiresti politseisse, ise eelnevalt mitte sekkudes. Samas näevad koolis töötavad spetsialistid järjest kasvavat koormust. Korduvalt tuli vastustest välja, et kui miskit koolis aset leiab siis üldiselt on siiski vastutajaks kool, ning tuleb anda aru, miks asjad nii kaugelt jõudsid.

„/.../ mitmel koolil kirjas 10-11 punkti, mida tuleks enne teha kui kaasatakse politsei.

Muidugi ma ei tea, võibolla mõnedes koolides tehakse neid punkte enne kui helistatakse politseisse. Aga näiteks ühes koolis üks esimese klassi laps ei käitunud, ta ei tulnud tundi, jooksis mööda koridori ringi ja kuna klassijuhataja oli öelnud, et ta kutsub politsei kui veel nii teeb. Siis selle jaoks, et näidata sellele lapsele ja ka ülejäänud klassile, ta helistaski 112, et laps ei tule tundi ja jookseb mööda koolimaja



ringi. Sinna minu teada patrull ei läinud, vaid teatasid mulle ja mina siis helistasin klassijuhatajale ja uurisin, mis see eesmärk oli. Ma näen, et sa naerad praegu, aga see päriselt juhtus. See oligi päriselt ka nii naljakas. Ma kujutasin ette, et kuidas kaks täisvarustuses ametnikku ajavad seda väikest last mööda kooli territooriumit taga ja tõstavad ta lihtsalt sinna klassi, või ma ei tea, mida oodati.“ (NP)

Sarnase mõtte tõid välja ka lastekaitse spetsialistid, et tihti pöörduakse nende poole abi saamiseks, ent ega neil ka mingeid mõjutusvahendeid ei ole. Üks lastekaitse spetsialistidest vastas töö autorile e-kirja teel järgnevalt: „Mulle kuidagi tundub, et need küsimuse pole minu pädevuses. Vallal pole väga mõjutusvahendeid peale selle, et kutsume laste ja perede komisjoni.“ (LK2) Siin kohal toob autor välja, et intervjuuküsimustele antud lastekaitse spetsialist ei vastanud kuigi autor pakkus võimalust oma vastust korrigeerida. Sama spetsialist on määratud töötama mitme kooli õpilastega Põlva vallas.

Samas olid sotsiaalpedagoogid endas kindlad, et rakendavad kõiki mõjutusmeetmeid, mida kooli kodukord lubab, ent nende sõnul ei ole need piisavad.

„Oleneb olukorrast, aga eelkõige räägime ja asjaolude välja selgitamine, kokkulepete sõlmimine. Aga, kas see on piisav? Me muidugi räägime ja helistame vanematele. Mina üldse pooldan võimalikult palju vanemate kaasamist. On ka neid õpilasi, kellele teeb direktor käskkirja, aga see on muutunud pigem uhkusekui häbiasjaks.“ (SP2)

Küsid respondentidelt, et milline mõjutusvahend on nende arvates tõhusaim, tekkis mitme intervjuu ajal pikem mõttepaus, kuna eelneva vestluse käigus oli korduvalt välja tulnud, et hetkel rakenatatavad mõjutusmeetmed ei ole piisavad.

„/.../ aga nende alla 14 – aastaste puhul ongi põhimõtteliselt niimoodi, et politsei teeb asjaolud kindlaks, kui ongi mingi löömise situatsioon, aga seal ka kui on juba alustatud menetlus, siis see lõpetatakse ja kui ei ole, siis on mittealustamine, sest ta ei ole süüvõimeline ja seejärel lihtsalt liigubki see materjal kohalikku omavalitsusse lastekaitsele, kes siis peaks võtma kasutusele meetmeid ja ma ei tea, mis meetmeid neil seal üldse kasutusele võtta. Ongi see komisjoni suunamine,

mis uue seaduse järgi on ettenähtud kui nõuandev organ, et me saamegi spetsialistidega kokku arutame, mis me teha võiks. Heal juhul võibolla selle vanema kutsume sinna, aga mitte kuidagi ei lähe kooskõlla uue alaealiste erikohtlemise põhimõttega see, et me ka selle noore sinna täiskasvanute juurde kutsume ja talle lihtsalt moraali loeme. Sest see ei aita teda kuidagi.“ (NP)

Kõige tõhusamaks peeti õigeaegset sekkumist ja ka vanemate kaasamist. Ent need omakorda tekitasid palju „agasiid“ ja muid küsimusi. Peamiseks murekohaks jäigi vanemate kaasamine. Et kuidas seda siis õigupoolest teha kui ei ole midagi, mis neid otseselt kohustaks koostööd tegema. Tihti toovad vanemad ka ise välja, et nad ei saa hakkama ja oska oma suutmatusega ka peale midagi hakata. Siinkohal nägidki spetsialistid suurt raskust, kuna tekkinud probleemid vajavad kiireid lahendusi, ent tegelikkuses on vaja teha tööd perega ja vanematega. Lisaks märgiti ära, et on palju selliseid vanemaid, kes kriisiajal on terved, aga siis mingi aja pärast „vajuivad“ jälle ära.

„/.../ vahet pole, millised need vanemad on, kui sa saad nad oma paati, oled juba võitja. Siis on võimalik midagi ka noorega ära teha!“ (SP3) Samale arvamusele jäid ka haridus- ja kultuuri osakonna juht ning teised sotsiaalpedagoogid. Samas töid kõik välja, et vanemad kooli saada või endale appi, on äärmiselt keeruline. Tavaliselt on vanemail juba oma noorusajast negatiivsed kogemused erinevate ametnike ja spetsialistidega. Samuti mängib ka rolli uhkus, et on raske tunnistada oma ebapiisavaid vanemlikke oskusi. Õigeaegne märkamine aga tekitas küsimusi, et mis selle märkamisega edasi saab.

„No kindlasti kogu selleks ennetamiseks, et kui kool märkab ja märkab ka lasteaed, et see laps vajab abi, siis mina ei tea kuidas teda praeguses süsteemis aidatakse, et mis võimalused üldse on. Kui palju üldse on? Või see jääbki lihtsalt, et märkame, märkame aga mis siis saab selle märkamisega? Et kuhu see lõpuks jõuab, et kas seal on mingeid tõhusaid meetmeid, et last juba siis aidata võimalikult varajaselt, mitte, et oodata kuni ta saab 14, et siis tuleb politsei ja hakkab trahvima. See muidugi on see, mida politsei püüab vältida, seoses alaealiste erikohtlemisesüsteemi muutusega. See karistamine ei ole tulemuslik, et kuna me ju teame, et see alaealine areneb teisiti, tal ongi teistsugune nii öelda ajuareng, et siis me ei saagi loota, et ta saab aru sellisel viisil. Mis minu jaoks on hästi huvitav, et kui kriminaalmenetluses on kirjas, tähendab karistusseaduses on

see kirjas, et alaealisel, kellel puudub iseseisev sissetulek ei saa rahalist karistust määrata siis väärteo menetluses võib rahatrahve tegelikult teha. Ja, kes selle trahvi maksab- vanem. See mitte kuidagi ei mõjuta seda alaealist. Teinekord ei pruugi see alaealine isegi teada seda summat, vaid vanem ajab kõik asjad korda ja ongi kogu moos. Et siis see nagu tundub mõttetu ja mingeid muid alternatiive nagu polegi. On jah vana hea essee kirjutamine aga ma leian, et see on ikka väga aegunud variant, mida me praegu selle eriolukorra raames küll kasutame jällegi, aga ise olen üritanud seda vältida, see ei ole ka ju päris see asi, mida teha aga kuna ei ole mingeid muid võimalusi, siis oledki kuidagi nagu lõksus. Lähed selle ühiskonna survega kaasa, et politsei karistab ja teedki siis selle rahatrahvi. Aga alla 14 aastaste puhul ei ole meil seaduslikku alust, midagi rohkem teha kui ainult asjaolud kindlaks ja anda üle KOV-le.“ (NP)

Antud intervjuu bloki lõpetas autor küsimustega, kus uuris iga vastaja käest, kuidas nad tajuvad enda võimalusi aidata kaasa alaealiste õigusrikkumiste ennetamisele ning milliseid soovitusi neil on, et antud süsteemi tõhustada. Eranditult kõik vastajad tõid välja, et on vajalik tõhustada omavahelist koostööd ning alustada märkamisega juba varem. Ennetamise osas aga jäävad võimalused kesiseks. Toodi välja, et põhiline rõhk on siiski „tulekustutamisel“, kuna lapsed, kes tulevad kooli, toovad kaasa väärtused ja õpetused kodudest ning nende ümber kujundamine ei ole lihtne. Palju sõltub ka sellest, milline on olnud lasteaed, kust laps tuleb.

„Hetkel on seis Põlva vallas siiski pigem kesine. Mis meil siin üldse on? Peaksime Spini nüüd saama, peale pikka tööd. Mis meil siis veel on? Meil on vaimse tervise kabinet, aga see pole ka vist KOV-i rahastatud, eksju? Ja noh nii-öelda eeldus ongi, et me nii-öelda sõltuvusprobleemidega noored sinna suuname. Aga kahjuks on sellel asutusel juba selline maine tekkinud, et kõik noored teevad enne, mida iganes muud ja vanemad samuti, et ei peaks sinna minema, kuna sealt on nii palju juttusid välja lekkinud, mida muidugi ei tohiks olla. Meil ei ole KOV-il endal neid selliseid meetmeid, nagu ongi kas riskikäitumisega, et kuidas sellist noort aidata? Kui me räägime 14+ noortest, ehk süüvõimelistest, siis ongi mittekaristuslikud meetmed- suuline hoiatus, juhtumiarutelu, vahendus. Siis pluss võimalik menetlus lõpetada, kas siis sotsiaalprogrammi suunamisega või lepitusteenusele suunatud

või võtnud mingi muu kohustuse või siis otsatarbekuse kaalutlusel lihtsalt lõpetatud ja muidugi rahatrahvid. Ma ise arvan, et rahatrahve tehakse ikkagi päris palju ja iseenesest selle põhjus peitub selles, et kui ametnik on kõik mittekariistavad meetmed ära rakendanud, on ka saanud ühte programmi nagu näiteks MDFT, mis meil siin ainukesena on, aga sinna järjekord on nii pikk ja see noor ikkagi paneb toime õigusrikkumisi, siis ta tõstabki lõpuks käpad üles ja teebki selle rahatrahvi, sest rohkem nagu midagi teha ei ole.“ (NP)

Kokkuvõtvalt võib öelda, et alaealiste õigusrikkumised on ühiskonnas üsna suur probleem ja kohati ka tõusvas tendentsis. Kuna noored veedavad väga suure osa oma ajast koolis, siis on need õigusrikkumised kandunud ka sinna. Pärast 2018. aastal toimunud seaduse muudatust, tajuvad noortega tegelevad spetsialistid, et mõjutusvahendite valik on kesine ning ei too endaga kaasa piisavaid tulemusi. Samuti on teenuste pakkumine ebaühtlane ning kõik noored ei ole võrdses seisus. Lisaks on tekkinud olukord, kus iga üksus tajub nn „üksi jätmist“, on puudulik koostöö ja vastutuse jagamine. Antud olukord on tekkinud sellest, et pole ühtset süsteemi ja seadust, mis alaealiste õigusrikkumisi käsitleks.

### **2.3.2. Alaealiste õigusrikkumiste põhjused**

Selles blokis uuris töö autor respondentidelt, millised tegurid mõjutavad alaealiste õigusrikkumisi. Millisel määral näevad spetsialistid selles pere rolli ning kas erinevad käitumis- ja psüühikahäired omavad tähtsust noorte õigusvastases käitumises.

Alustuseks keskenduti üldistele teguritele, mis mõjutavad noorte hälbivat käitumist. Mitmel korral tuli vastustest välja, et tegelikkuses on väga suur mõju kogu ühiskonnal. Äärmiselt suure rollikandjana nähti meediat. „See, mida nad igapäev telekast näevad ja kuulevad aitab igasugu ideid pähe panna“ (SP2). Kõik vastajad tõid esile selle, et aeg, milles me elame, avaldab suurt mõju.“ Ühiskonna normid dikteerivad päris palju ette. Vanasti isegi ei julgenud mõelda sellistele asjadele ja sõnadele, mis praegu noorte seas kasutusel on.“ (HOJ)

„Kasvukeskkonnast mõjutab perekond ja ühiskonnast- lasteaed, kool, sõbrad, meedia, mingil määral koosmõjus eelnevatega ka isiksuse omadused ja temperament ning rahvuslik ja kultuuriline eripära mõjutab.

Lisaks erinevad tegurid nagu: rahuldamata baasvajadused, pere sotsiaalne toimetulek, halvad suhted vanematega, vägivaldsed vanemad, nõrgad vanemlikud oskused, vanemate lahusus, üksi jäetud lapsed, autoritaarsed vanemad, pere väärtushoiakud. Lasteaegades märkamata-tegemata-suunamata jäänud puudused seal hulgas ebaregulaarne viibimine, õpiraskused- kui need on õigel ajal märkamata jäänud ja vajalik tugi rakendamata, puuduvad(-likud) sotsiaalsed oskused, puudulik suhtlemisoskus, negatiivsed sõbrad, meedia. Ehk põhjuseid on palju, neid võibki loetlema jääda.“ (PKTJ)

Mis puudutas laste käitumis- ja psüühikahäireid, siis sellele küsimusele ei osanud kõik respondendid vastata. Mitmed vastajad tunnistasid, et ei oma täielikku ülevaadet sellel teemal ja et tegelikult ei ole see nende jaoks ka määrav, sest nende eesmärgiks oma töös on siiski saada lapsed ootuspäraselt toimima. Kaks sotsiaalpedagoogi olid arvamusel, et tegelikkuses ei mõjuta diagnoosid alaealiste õigusrikkumisi, vaid pigem ikkagi toimuvad need keskkonna mõjul. Samas tõi üks sotsiaalpedagoog välja, et aktiivsuse- ja tähelepanuhäire on suur mõjutaja. Küll aga võivad erinevad häired olla põhjuseks, miks mõned lapsed reageerivad ärritajatele intensiivsemalt.

„Muidugi ei pane ükski häire last õigust rikkuma, ent kindlasti on mõned diagnoosid, mis mingeid protsesse käivitavad. Näiteks autismispektrihäired- nende puhul võib olla, et keegi nokib ja nokib ning siis laps plahvatab ja ongi korras, läheb kellelgi kallale. Või ka kiindumushäire- lapsed on valmis, mida iganes tegema, et saada heakskiitu ja tunnustust, ning alati leidub neid, kes seda olukorda ära kasutavad.“ (PKTJ)

Lastekaitespetsialist aga näeb erinevatel häiretel väga suurt rolli: „Enamusel lastel, kes meie juurde satuvad, on midagi viga. Muidugi tihti paistavad need häired olevat ettekäänded vanemate jaoks, kes seda justkui õigustusena toovad.“ (LK1)

Edasi uuriski autor, kui suureks peavad respondendid pere rolli laste käitumismustrite kujundamisel. Eranditult kõik vastasid, et pere on number üks. Toodi välja nii väärtuste kujunemise teekonda kui ka distsiplineeritust. Samuti räägiti ka geneetilisest baasist, mis mängib rolli näiteks alkohoolikute lastel. Perekond on tähtsaim lüli lapse ja ühiskonna

vahel ning see, mis selles kinnises ringis toimub mõjutab seda, mida laps endaga kaasa toob.

„Ma arvan, et see on kõige olulisem, sest tegelikult väärtused kujunevad välja juba lasteaiaaegs mingis mõttes. Et kui seal mingeid kindlaid reegleid ja struktuuri ei ole siis ongi suhteliselt võimatu järsku eeldada teismeliselt, kellel niigi on emotsionaalselt muud probleemid, et nüüd siis oodata temalt mingit koostööd ja kõikidest asjadest kinnipidamist kui ta ei ole seda pidanud kunagi varem tegema, siis ma arvangi, et see on päris võimatu. Kui tal ei ole kasvõi õpiharjumusi, vana hea- enne kuhugi välja ei lähe ja enne ei kasuta nutiseadet kui sul on õpitud, siis ongi keeruline.“ (NP)

Lastekaitsespetsialist tõi välja selle, et tegelikult on peamiseks vastutajaks siiski lapsevanem. Selle vastuse peale küsis autor lisaküsimuse, et mis saab siis kui pere ei taha vastutada. Sama asja küsis autor ka haridus- ja kultuuri osakonna juhatajalt. Mõlemad ütlesid, et ongi väga raske teha selgeks perele, et nende laps ja nemad on vastutajad. Üritatakse tihti süüdistada kooli või lapse kaaslast. Samuti tehakse ennast nõrgaks, et ei saada hakkama ja leitakse, et vanemad ei saa piisavalt tuge riigilt. Ainuke hoob, mida saab kasutada, on lastekaitsel, kes saab teha ettekirjutuse vanemale näiteks psühholoogi poole pöördumiseks või suunata mõnele muule teenusele, ent ka siinkohal tuleb tõdeda, et jõuga kedagi kuskile viia ei saa. Küsimusele, et mis siis ikkagi saab edasi vastas lastekaitsespetsialist nii:

„Eks siis tulevadki järgmised käigud. Näiteks lapse erikooli suunamine. Mis muidugi hetkel on väga keeruline. Meil on ju kõik koolid järjest kinni pandud. Nüüd just suleti Krabi kool, mis oli viimane sellelaadne. Jäänud on veel MHK (Maarjamaa Hariduskollegium) aga sinna saamine sõltub kohtunikest, kes on kohati väga erinevad, ei taha lapsi sinna suunata ja annavad muudkui uusi võimalusi. See omakorda tähendab, et midagi ei muutu. Ei hakka vanem rohkem vastutama ja laps saab teada, et vahet pole, mis ta teeb, kõik laheneb ise.“

Vestlemise käigus ilmnas, et eelnevalt planeeritud küsimuste seas ei olnud autor ette näinud, et oleks vajalik küsida lahendusi pere teemadel, seega see küsimus sai kõikide intervjuude korral jooksvalt juurde lisatud. Küsimusele „Mis aitaks tekkinud olukorda

lahendada?“ vastati erinevalt. Ent põhilisena tuli välja, et nähakse vajadust laialdasele harimisele ja seda just vanemlikkuse teemadel. Kohati oodatakse ka lahendusi kõrgemalt riigi tasandilt, et toimuks sekkumine, mis annab juurde vahendeid, läbi mille saab tagada laste heaolu ning vajaduspõhist sekkumist. Suure muutuse tooks kaasa ka see, kui lapsevanemate kaasamine koolis oleks intensiivsem, vanem harjuks ja tulemused oleksid paremad. „Me ise peame koolis rohkem vaeva nägema. Ilmselt jätame vanema kaasamise liiga viimasele minutilise, kui probleem on juba liiga suureks läinud. Ega kui meie ei oska seda lahendada, siis vaevalt ka vanem kohe seda suudab /.../“ (SP2) Kolm vastajat leidsid, et siiski võiks olla olemas mingi võimalus- meede, mida on võimalik vanematele rakendada, et nad suhtuksid oma kohustustesse tõsiselt ning saaksid aru, missugune on nende roll. „/.../ sest nemad on meie tulevik. Ja kui neid õigel ajal abi ei saa pakkuda, ei saa neist ju ka meie jaoks ühiskonnas funktsioneerivaid inimesi, kes meile pärast ka tagasi panustavad. „ (NP)

Seega saab öelda, et pere roll alaealise kujunemisel on väga suur. See, millised on tema tõekspidamised ja uskumused, sõltuvad suuresti sellest, mida on talle sisendatud ja õpetatud kodus. Samas on palju puudujääke just vanemalikel oskustel, mis omakorda toob kaasa, et lastel esineb hälbivat käitumist, ent meetmeid, kuidas mõjutada last või vanemat, meie süsteemis napid. Levinud on olukord, kus noorele on diagnoositud mingisugune häire, ning seda tuuakse ettekäändeks tema poolt toime pandud õigusrikkumistele. Süsteem, mis käsitleb perekonda tervikult, vajab muutmist, et abi saaks pakkuda kõigile, see muudaks ka erinevate teenuste tulemuslikkust.

### **2.3.3. Koolikiusamise roll alaealiste õigusrikkumistes**

Viimase osana intervjuus uuris autor seost koolikiusamise ja õigusrikkumiste vahel. Siin kohal oli rõhk suunatud just äkkrünnakutele ehk olukordadele, milles esines füüsilist vägivalda. Esmalt küsiti, et kuivõrd probleemiks üldse koolikiusamist peetakse. Enamus vastajaid leidis, et see teema on aktuaalne, aga ilmselt just seetõttu, et sellest räägitakse väga palju. Samas ei arvanud ükski vastajatest, et see oleks koolides väga suureks probleemiks, kuna sellega on väga intensiivselt tegeletud.

„/.../ mõnedes koolides mulle tundub, et on aidanud see Kiva programm, et just see kohalolek. Et noortel tekib vähem sellist võimalust, et kus keegi ei näe. Mingis

vanuses nad ju mõtlevad sellele tagajärjele ja siis nad juba tõmbavad tagasi, et kui on selline pidev kontroll. Muidugi väga suur osa on kolinud internetti ehk siis seal meil puudub täielik ülevaade, mida need noored teevad.“ (NP)

„Me tegelikult elame üldse kiusamise ühiskonnas. Ükskõik, mida telekast vaatad, siis käib teineteise häbistamine, halvasti ütlemine- kasvõi poliitikud. Seega mulle tundub, et kiusamine kui selline on justkui norm. Halvasti vaadatakse alles siis kui keegi saab päriselt haiget või teeb ise endale viga.“ (SP2)

Mis aga puudutas äkkrünnakuid, jäid vastused selles osas tagasihoidlikuks, kuna ükski kool ei tahtnud tuua esile, et just neil esineb probleeme vägivallaga. Samas oli üsna avatud suhtumisega noorsoopolitsei, kes tõi ka välja asjaolu, et mingisugune kiusamine on enamasti äkkrünnakute taga. Vastates küsimusele: „Palun too enda kogemusest mõni näide. Näiteks kui on olnud kaklused või löömised...“?

„Jaa, on. Põhiliselt ikkagi nii on. Koolid ise kui näevad, et ongi juba pikemat aega näiteks, noh nemad näevad ju rohkem, et on ju mingid konfliktid ja togimised olnud, siis see asi lõpuks eskaleerub, siis kindlasti kaasatakse politsei. Aga nüüd ongi, et kui ta on alla 14 aastane, siis politsei teeb asjaolud kindlaks ja see materjal kogu see nende mõjutamine ja kogu selle konflikti lahendamine peaks toimuma läbi kohaliku omavalitsuse lastekaitse töötajate. Muidugi on meil ka nii öelda uudsena ka see lepitusteenuse variant, aga noh kui seaduslikust poolest vaadata siis alla 14 aastast politsei sinna suunata ei saa. Et see peab siis tulema kohalikult omavalitsuselt.“

Samale küsimusele vastas lastekaitse töötaja nii: „See pole meie rida, selliste asjadega peaks ju ikka tegelema politsei. Mis meie teha saame?“ (LK1) Siinkohal tõdesid koolide sotsiaalpedagoogid, et iga vägivalla juhtumi puhul ei saa väita, et taustal oleks kiusamine. Seda võib põhjustada see, et väga suur osa kiusamisest toimub varjatud kujul või hoopiski internetis.

Küsites spetsialistide arvamust kiusamise ennetustegevuste kohta, oldi ühel nõul, et igasugune ennetustegevus on tõhus. Mitmel korral toodi välja just KiVa programmi. „KiVa programm on selleks sobilik vahend. Noori rohkem teadvustada ja selgitada kus



ja kuidas käituda. Mis on sobilik ja mittesobiv käitumine.“ (SP1) Samamoodi arvas ka haridus- ja kultuuri osakonnajuht, et ennetus on väga oluline, ning kohalik omavalitsus on seadnud endale eesmärgiks võimalikult palju ka toetada seda tegevust.

Teadupärast on kiusamine olnud ühiskonnas teemaks väga pikka aega, vahepeal räägitakse sellest rohkem ja siis jälle vähem. Koolides on kiusamise ennetamine fookuses ja selle teemalist infot kajastatakse ka meedias ning üldse ühiskonna tasandil. Oluliseks teeb sellega tegelemise asjaolu, et nähakse seoseid toimunud äkkrünnakute ja kiusamise vahel. Küll on aga ajas kiusamise mõiste muutunud. On aspekte, mille osas on inimesed tolerantsemad ja neid peetakse elu normaalseks osaks.

## **2.4. Arutelu ja järeldused**

Alaealiste poolt toime pandud õigusrikkumiste arv on viimase kolme aasta jooksul järkjärgult suurenenud. Pole küll teada, mis seda konkreetselt põhjustab, ent oletada saab erinevaid variante. (Kuritegevus Eestis 2019: alaealiste õigusrikkumised, 2020) Käesolevast uuringust selgus, et spetsialistid, kes alaealistega töötavad, näevad, et kasvutrendis on ka alla 14 aastaste poolt toime pandud õigusrikkumiste arv.

Antud töö üheks eesmärgiks oli saada teada, milliseid mõjutusmeetmeid rakendatakse alla 14-aastastele õigusrikkujatele. Kuna töö rõhk oli koolis toimuval, siis tuli eelkõige lähtuda sellest, millised õigused annab põhikooli- ja gümnaasiumi seadus. Antud seadusest tulenevalt on õigus igal koolil ise mõjutusmeetmeid kohandada etteantud piirides läbi kooli kodukorra. (Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus, 2010) Uurimuse käigus aga ilmnes, et hetkel kasutusel olevad mõjutusvahendid ei ole väga tõhusad ja seda eriti korduvalt rikkumisi tegevate noorte puhul. Sama arvamust kinnitab ka Arjokesse (2012), kes on oma uurimuses toonud välja asjaolu, et Eesti koolides on nii väimse kui ka füüsilise vägivalla tase üsna kõrge. Ent neile rakendatavad mõjutusvahendid ebapiisavad. Samuti on leidnud Aaben, Salla, & Markina oma 2018. aastal läbi viidud uuringus, kus nad tõid veel lisaks välja asjaolu, et kui isegi rakendatakse mõjutusmeetmeid, siis nende kasutamine pole üle Eesti ühtses süsteemis ning puudub ülevaade, kes kui palju ja mil moel sekkinud on.

Lapse heaolu on lai mõiste, mis sõltub selle käsitleja vaatenurgast, ent siiski igas mõttes oluline. (Akkermann, 2014) Siinkohal on oluline saada aru, et kuna alaealine õigusrikkuja on samamoodi laps nagu iga teine, siis tulebki temaga töötamisel sellest lähtuda. Oluline on jälgida, et mis iganes olukord ka poleks, peab olema lapse heaolu tagatud. Juhul kui lähtuda lastekaitseadusest, siis on täiskasvanu kohustus vältida kõiki olukordi, mis võivad lapse tervist kuidagi kahjustada. Läbiviidud uuringus märkisid mitmed spetsialistid, et just varajane sekkumine on äärmiselt oluline, tagamaks, et laps saab vajalikku abi ja see tema arengut ka toetaks. Samale järeldusele on jõudnud ka Järv-Mändoja, Käesel, Pill, & Riis (2011), kes töid välja, et suhteloomine ning ka mõjusate tulemuste saamine on lihtsam, kui see teekond on lapse jaoks uudne. Seda, millal last märgatakse, mõjutab lapse toimetulek ja käitumine. Mida intensiivsem on probleemne käitumine, seda rohkem see tähelepanu püüab. Samas on olukordi, mil jääb probleemne käitumine siiski märkmata ja seda just seetõttu, et selle käitumise eri variatsioonid ei ole üheselt mõistetavad. Näiteks peetakse probleemseks käitumiseks endasse tõmbumist kui ka enesevigastamist. (Kaakinen, 2017) Sellist käitumist ei toonud välja ka antud uurimuses osalenud spetsialistid. Pigem on tegemist ikkagi lastega, kellel on oma tunnetega toimetulek kuidagi raskendatud või on jäänud rahuldamata mingisugused vajadused. Sellele pööras tähelepanu uurimuses osalenud spetsialist, kellel on seljataga väga pikk töökogemus, tuues välja sagedase kiindumushäire esinemise just vanemliku hoolitsuseta jäänud laste puhul. Õpetades igapäevaselt lapsi oma tundeid väljendama ja vajadusi välja ütleva, kinnitab autor, et tihti on lapsed hädas õigete asjade väljendamisega, mis omakorda tekitab frustratsiooni, kuna lapse probleemile lahendust ei tule. Honkasilta, Sandberg, Närhi, & Jahnukainen (2014) on uurinud seost lapse sotsiaalsete- ja väljendusoskuste vahel agressiivse käitumisega ja on toonud välja, et pidev segadus viibki agressioonini. Antud uurimuses ütles noorsoopolitseinik, et ei ole mõistlik oodata noorelt muutust ja kokkulepetest kinni pidamist, kui seda varem pole temalt nõutud. Sama väidavad ka Hubbard, McAuliffe, Morrow, & Romano (2010), et laps, kellel pole kogemust distsipliini ja reeglitega, ei ole suuteline neid ühtäkki järgima hakkama.

Siinkohal hakkabki mängima väga suurt rolli lapse perekond ja vanemad. Juhul kui lapse vajadused hoole- ja armastuse suhtes on jäetud rahuldamata juba varasel elueal, siis võib see tuua endaga kaasa hulgeliselt probleeme hilisemas elus. Kõige intensiivsemalt avaldub

probleemne käitumine teismeeas, ent on ka mitmeid juhuseid, kus see avaldub juba varem. Nii nagu tõid välja kõik spetsialistid, keda töö autor antud uurimuse raames küsitles, on perekonnal lapse arengus kõige suurem roll. Autor nõustub nende arvamusega ning lisab enda poolt juurde, et vanemlikud oskused on ühe normaalselt toimiva ühiskonnaliikme kujunemise alus. Oma igapäeva töö kogemustel sotsiaalpedagoogina tõid kolm vastajat välja, et probleeme on pigem nende lastega, kus peres on ainult üks vanem, esineb alkoholi tarvitamist ja vägivalda ning viimasel ajal on väga teravalt ka esile kerkinud liigselt töötavad vanemad. Just üleliia töötavate vanemate puhul on levinud, et nende sekkumine laste kasvamisest on aeg-ajalt laste karistamine. Samale järelduse jõuab ka Salekin (2015) oma artiklis, kus käsitleb parimaid sekkumisi alaealiste õigusrikkujate puhul. Fakt on see, et kehaline karistamine ei vii oodatud tulemusteni ning kipub omama hoopis vastupidist efekti (Salekin, 2015).

Koolidel on nüüdseks olemas hulgaliselt programme ja vahendeid, et tegeleda järjepidevalt ennetustööga ja seda just koolikiusamise valdkonnas. Ent nagu eelnevalt välja toodud, siis ei ole olemas imevahendit, mis lahendaks ära kõik probleemid, kuna kokkulepete järgimine on pigem soovituslik ning nende eiramisele reageeritakse vaid erinevat tüüpi vestlustega. Nii küsitletud spetsialistide kui ka autori arvamusel on rünnakute ilmnemise taga kanda ka roll meedial. Kui kuskil on midagi juhtunud, näiteks koolitulistamine, siis üsna kiirelt vallutavad võika sündmuse asjaolud kõik meediakanalid, mis omakorda viib sõnumi inimesteni, et ikka juhtub selliseid asju. Sarnaselt on oma arvamust väljendanud Langman (2012) artiklis, kus räägib koolitulistajate mõttemustritest ja meedia mõjust nende kujundamisele.

Väga teravalt tuli antud uurimuses välja, et rollid võrgustiku vahel ei ole konkreetselt jaotatud ning see omakorda pärsib ka tõhusat tegevust. Palju oli nn „oma mätta otsast vaatamist“ ehk siis nähti oma tegevust või oma võimalusi mitte midagi teha, ent päris hästi ei hoomatud, millist rolli üks või teine ametnik ühe lapse mõjutamisel mängib. Iga osapool nägi, et suur vastutus on veeretatud nende õlule. Olgu tegemist siis suitsetamise, füüsilise konflikti või kiusamisjuhtumi lahendamise, oodatakse väga suurt panust koolidelt. Seda toob välja ka oma uuringus Treial (2018), kus käsitles koolides toimuvat kiusamist. Kuid kui minna tagasi lastekaitseaduse juurde, või perekonnaseaduse juurde, siis tegelikult on ikkagi esmane sekkuja ja vastutaja lapsevanem. Kooli kõige suuremaks

mureks sekkumisel on ilmselt võimetus, kedagi midagi tegema kohustada. Seda töid välja ka spetsialistid antud uuringus, et neil on olemas küll õigus anda nõu, ent seda, kas neid asju ka täide viiakse, nemad reguleerida ei saa.

Töö eesmärgi täitmiseks oli autor püstitanud kolm uurimisküsimust, mis said vastused. Nendest vastustest lähtuvalt on autoril järgmised soovitusel Põlva vallas noortega töötavatele spetsialistidele oma töö tõhustamiseks ning parimate tulemuste saamiseks:

1. Tõhusama koostöö tegemiseks on vaja teha omavahelised kokkulepped vastutusalade osas. Sealhulgas kaardistada erinevate asutuste ootused teistele ja ka omapoolsed võimalused abi pakkumisel.
2. Jõuda ühisele kokkuleppele, et mis on tegutsemise eesmärk: kas lahendada tekkinud olukord või leida karistus?
3. Viia läbi Põlva valla poolt koolitus kõikidele võrgustikuliikmetele seoses muutunud seaduste ja alaealiste õigusrikkujate käsitlemisega.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et antud uuringu tulemused kinnitasid teoreetilises osas välja toodud punkte. See omakorda püstitas küll küsimusi, et miks ei ole juba süsteemis muudatusi sisse viidud, ent kuna see ei olnud antud uurimistöö siht, siis sellele küsimusele autor hetkel vastust otsima ei hakanud. Endiselt on alaealistega toimetamine justkui „hall-ala“, kuna tihti rõhutatakse nende õigusi ning selle foonil kipuvad kohustused hajuma. Alaealiste õigusrikkumised jäävad hetkel suureks probleemiks. Autor leiab, et teema on aktuaalne ning selle lahendamine on piisavalt prioriteetne, et sellele ka riigi tasandil rohkem tähelepanu pöörata.

## KOKKUVÕTE

Järjest enam on fookusesse võetud laste heaolu ja õigused, mida kajastavad mitmed aktid ning seadused. Kõige põhilisemaks dokumendiks, millest lähtub väga suur hulk erinevaid riike on 1989. aastal ÜRO peaassamblee poolt vastu võetud „Lapse õiguste konventsioon“. Eesti Vabariik liitus sellega 1991. aastal. Selle kõige suurem mõju avaldub lastekaitseseaduses, ent on tajutav teisteski aktides, mis mingil moel lastega seonduvat kajastavad. Üks olulisemaid nüansse on, et lapse eest on vastutavad tema vanemad. See, kuivõrd toimetulev ja edukas laps tulevikus on, sõltub suuresti keskkonnast, kus on ta üles kasvanud ning suhetest, mis on teda ümbritsenud.

Üha rohkem saab meedias kajastust alaealiste poolt toime pandud õigusrikkumised nii koolides kui ka tänavapildis. Pärast 2018. aastal läbi viidud seaduse muudatust, mis reguleeris alaealiste kohtlemise süsteemi, on palju spekulieritud hetkel saada olevate mõjutusmeetmete tõhususest. Enne selle otsuse langetamist uuriti tolle ajani kasutusel olnud meetmete tõhusust ning leiti, et need ei ole õigustatud.

2018. aastal läbiviidud uuringus selgus, et tegelikkuses puudub Eestis ühtne süsteem, mille abil saaks ülevaate sellest kui suur on koolides käitumisraskustega noorte hulk, kellele on vajalik rakendada mõjutusmeetmeid või kellega juba tegeletakse. See omakorda on viinud olukorrani, kus ei ole teada kui tõhusad on erinevad sekkumismeetodid ja kui palju on erisüsteemides dubleerimist või eelnevalt tehtud töö minimaliseerimist.

Kuigi laste heaolu on kajastatud mitmes seadusaktis, siis väga selget definitsiooni sellele siiski ei leidu. Samas täiustavad seadusi mitmed erinevad arengukavad ja strateegiad, mis kohati selgitavad seda, mida üldse heaolu alla mõistetakse kui ka millised on laste heaolu iseärasused. Võib tõdeda, et laste heaolu on aktuaalne teema olnud juba väga pikka aega, ent selle mõõtmine ja ka defineerimine pole jõudnud üle maailma ühtsesse süsteemi. See

omakorda muudab aga lünklikus teadmised, milliseid andmeid üldse käsitletakse lapse heaolu hindamisel ja millised kategooriad on puudulikud.

See, kuidas laps käitub, on üks paljudest eneseväljendus viisidest. Lapsed, kes on kogenud füüsilist vägivalda ja olnud pidevalt rõhutud ning mitte mõistetud, näitavad seda ka oma käitumisega välja. Nende puhul esineb tihti agressiivsust. Selle jaoks, et noore mured ei väljenduks läbi äkkrünnakute, ongi väga oluliseks muutunud varajane märkamine ning õige toe pakkumine.

Töö autor uuris missugust abi saab üldse lapsele pakkuda. Töö fookuseks olid just need lapsed, kes ei ole süüvõimelised, ehk kes on nooremad kui 14- aastased. Antud töös uuriti läbi kvalitatiivse meetodi kaheksa Põlva vallas alaealistega töötava spetsialisti hoiakuid ja mõtteid ning võimalusi sekkumiseks seoses alaealiste õigusrikkumistega lähtudes selleks Põlva valla eripärast. Tulemuste saamiseks viis autor läbi poolstruktureeritud intervjuud.

Kõikide intervjuude käigus ilmnas, et hetkel kasutusel olevad mõjutusmeetmed jäävad kesiseks ning ei ole tõhusad kasutamiseks juhtudel, kui alaealine paneb toime juba korduva õigusrikkumise. Nähti väga suurt rolli perekonnal ning toodi esile vajadust perekonda rohkem lapse probleemide lahendamisse kaasata. Erinevad ametkonnad tõid välja, et tajuvad praeguses olukorras liiga suure vastutuse kandmist ning kõrgendatud ootusi ühiskonnalt. Kitsaskohtadena ilmnasid, et võrgustikuliikmed toimetavad pigem eraldi kui ühiselt. Juhtumid liikusid pigem ühelt haldajalt teisele, kui jõudsid ühisele arutlusele. Kõige jõuetumaks tunnistas ennast noorsoopolitsei, kes tõi välja, et temal puudub igasugune seaduslik alus nii noorte õigusrikkujatega tegelemiseks.

Respondendid jõudsid tõdemusele, et edukaks tööks on vaja tõhustada võrgustikutööd. Selle baasilt tegi ka autor ettepanekud, et lisaks koostööle on vaja välja selgitada erinevate osapoolte ootused ja ressursid ning vajadusel viia ennast kurssi hetkel kehtiva seadusandlusega.

Kokkuvõtvalt saab öelda, et puudub konkreetne süsteem, mida teha siis kui alaealine on toime pannud õigusrikkumise. Seadusi, millest lähtuda on mitmeid, ilmselt tuleneb ka sekkumine sellest, millist seadust parasjagu vaadelda. Üldiselt jääb mulje, et põhiline

vastutaja on siiski kool ning hätta jäämisel saab abi küsida kohalikult omavalitsuselt, ent ka selles osas jäävad seadused pigem pealiskaudseks. Seega alaealiste õigusrikkumiste ennetustööl on väga suur roll, kuna see määrab ära ka tuleviku kuritegevuse taseme.

Antud uurimusega sai töö eesmärk täidetud ning püstitatud küsimused vastatud. Tekkis ka uusi nüansse, mida tulevikus uurida ning mis käesolevas uurimuses jäid vaatlemata. Seega võib öelda, et antud teema ei ole ennast ammendanud ning seda on vaja veel edaspidigi uurida.

## VIIDATUD ALLIKAD

- Aaben, L., Salla, J., & Markina, A. (2018). *Tõsiste käitumisprobleemidega lastele suunatud teenuste analüüs*. Loetud aadressil [http://www.praxis.ee/wp-content/uploads/2018/09/kaitumisprob-noored-raport\\_Praxis2018.pdf](http://www.praxis.ee/wp-content/uploads/2018/09/kaitumisprob-noored-raport_Praxis2018.pdf)
- Akkermann, K. (2014). *Lapse heaolu ja vaimse tervise hindamisvahendite kaardistamine. Rakenduskava standardiseeritud hindamisvahendite kohandamiseks Eesti praktikale*. Loetud aadressil [https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Lapsed\\_ja\\_pered/Lapse\\_oigused\\_ja\\_heaolu/hindamisvahendite\\_loppraport\\_veebruuar\\_2015.pdf](https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Lapsed_ja_pered/Lapse_oigused_ja_heaolu/hindamisvahendite_loppraport_veebruuar_2015.pdf)
- Arjokesse, K. (2012). *Koolipsühholoogide ja sotsiaalpedagoogide tõlgendused eluohtlikust koolivägivallast ja koostööst vägivallaprobleemi ennetamisel*. (Magistritöö). Loetud aadressil <https://dspace.ut.ee/handle/10062/29959>
- Bangs, J. (2017). PISA 2015 Volume 3 – Student Well-Being. *Education Journal*, 302, 24–25.
- Dill, K. E., Redding, R. E., Smith, P. K., Surette, R., & Cornell, D. G. (2011). Recurrent issues in efforts to prevent homicidal youth violence in schools: Expert opinions. *New Directions for Youth Development*, 129, 113–128. <https://doi.org/10.1002/yd.391>
- Eesti Statistikaamet. (2020). Põlva vald. Loetud aadressil <https://www.stat.ee/ppe-53406>
- Hammarberg, K., Kirkman, M., & de Lacey, S. (2016). Qualitative research methods: when to use them and how to judge them. *Human Reproduction*, 31(3), 498–501. doi:10.1093/humrep/dev334
- Hirsjärvi, S., Remes, P., & Sajavaara, P. (2010). *Uuri ja kirjuta*. Tallinn.
- Honkasilta, J., Sandberg, E., Närhi, V., & Jahnukainen, M. (2014). ADHD in the context of Finnish basic education. *Emotional and Behavioural Difficulties*, 19(3), 311–323. doi:10.1080/13632752.2014.883789
- Hubbard, J. A., McAuliffe, M. D., Morrow, M. T., & Romano, L. J. (2010). Reactive and Proactive Aggression in Childhood and Adolescence: Precursors, Outcomes,



- Processes, Experiences, and Measurement. *Journal of Personality*, 78(1), 95–118.  
doi:10.1111/j.1467-6494.2009.00610.x
- Järv-Mändoja, K., Käesel, K., Pill, E., & Riis, M. (2011). *Vaimse tervise probleemide märkamine ja ennetamine koolides*. Loetud aadressil [https://intra.tai.ee/images/prints/documents/131496820076\\_Vaimse\\_tervise\\_probleemide\\_markamine\\_ja\\_ennetamine\\_koolis\\_est.pdf](https://intra.tai.ee/images/prints/documents/131496820076_Vaimse_tervise_probleemide_markamine_ja_ennetamine_koolis_est.pdf)
- Kaakinen, M. (2017). The conceptualisation of pupils' problems by Finnish and Norwegian primary school teachers: performance, welfare and behaviour. *Teachers and Teaching theory and practice*, 23(6), 704–716.  
doi:10.1080/13540602.2016.1211103
- Karistusseedustik. (2001). *Riigi Teataja I*, 61, 364; *Riigi Teataja I*, 28.02.2020, 5. Loetud aadressil <https://www.riigiteataja.ee/akt/184411?leiaKehtiv>
- Kelly, K., Merry, J., & Gonzalez, M. (2018). Trust, Collaboration and Well-Being: Lessons Learned from Finland. *SRATE Journal*, 27(2), 34–39.
- Keskel, A., Kereme, H., & Salla, K. A. (2010). *Koolikorralduslikud tugimeetmed kasvatusraskustega õpilastele*. Loetud aadressil [http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/41049/Noored\\_Tugimeetmed.pdf](http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/41049/Noored_Tugimeetmed.pdf)
- Kiilakoski, T., & Oksanen, A. (2011). Cultural and peer influences on homicidal violence: A Finnish perspective. *New Directions for Youth Development*, 129, 31–42. doi:10.1002/yd.385
- Laherand, M. L. (2008). *Kvalitatiivne uurimisviis*. Tallinn.
- Langman, P. (2012). School Shooters: The Warning Signs. *Forensic Digest*, 1–6. Retrieved from [https://www.researchgate.net/publication/301688451\\_School\\_Shooters\\_The\\_Warning\\_Signs](https://www.researchgate.net/publication/301688451_School_Shooters_The_Warning_Signs)
- Lapse õiguste konventsioon. (1996). *Riigi Teataja II*, 16, 56. Loetud aadressil <https://www.riigiteataja.ee/akt/24016>
- Lastekaitseadus. (2014). *Riigi Teataja I*, 06.12.2014; *Riigi Teataja I*, 12.12.2018, 49. Loetud aadressil <https://www.riigiteataja.ee/akt/112122018049?leiaKehtiv>
- Mark, L., Sisask, M., Vaikma, J., Värnik, P., & Värnik, A. (2015). *Kiusamine koolis. Uuringu raport*. Loetud aadressil [http://suicidology.ee/wp-content/uploads/2017/03/UURINGU-KIUSAMINE-KOOLIS-RAPORT\\_II.pdf](http://suicidology.ee/wp-content/uploads/2017/03/UURINGU-KIUSAMINE-KOOLIS-RAPORT_II.pdf)

- McQuinn, S., Delnord, M., Sweeney, M. R., & Staines, A. (2019). Making the Lives of Children and Young People More Visible in Europe. Consensus on Child and Young People's Health and Well-Being Indicators for Europe: A Delphi Process. *Child Indicators Research*. Advance online publication. doi:10.1007/s12187-019-09664-0
- Metsäpelto, R.-L. (2017). Behavioural problems linked to basic skills of primary school pupils. Retrieved from <https://www.jyu.fi/en/news/archive/2017/12/tiedote-2017-12-14-11-56-21-277940>
- Mihelson, H. (2017). Miks kaovad alaealiste komisjonid? Sest riik leiab, et last ei saa hirmutada ja toetada samal ajal. *Postimees*. Loetud aadressil <https://www.postimees.ee/3999921/miks-kaovad-alaealiste-komisjonid-sest-riik-leiab-et-last-ei-saa-hirmutada-ja-toetada-samal-ajal>
- Minkinen, J. (2013). The Structural Model of Child Well-Being. *Child Indicators Research*, 6(3), 547–558 . <http://dx.doi.org/10.1007/s12187-013-9178-6>
- Nikonov, E. (2016). Õigusrikkumise toime pannud lapse abistamine. *Sotsiaaltöö*, 4, 71–76.
- Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus (2010). *Riigi Teataja I*, 41, 240; *Riigi Teataja I*, 13.03.2019, 120. Loetud aadressil <https://www.riigiteataja.ee/akt/113032019120?leiaKehtiv>
- Põlva vald. (2020).
- Pärn, K. (2016). *Psühholoogilise nõustamisteenuse kättesaadavus ja võimalikud seda mõjutavad tegurid Lõuna-Eesti üldhariduskoolides*. (Magistritöö). Loetud aadressil [https://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/52896/parn\\_kaia\\_ma.pdf?sequence=1&isAllowed=y](https://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/52896/parn_kaia_ma.pdf?sequence=1&isAllowed=y)
- Reinomägi, A., Sinisaar, H., Toros, K., Laes, T.-L., Krusell, S., Kutsar, D., ... Abel-Ollo, K. (2014). *Lapse heaolu mõõtmise käsitus*. Loetud aadressil <https://www.stat.ee/dokumendid/75444>
- Salekin, R. T. (2015). *Forensic Evaluation and Treatment of Juveniles: Innovation and Best Practice*. Washington: American Psychological Association.
- Samolberg-Palmi, E. (2018). Koolitulistamine Viljandis süütas ohutule. *Virumaa Teataja*. Loetud aadressil <https://virumaateataja.postimees.ee/2970015/koolitulistamine-viljandis-suutas-ohutule>

- Smith, P. K. (2016). Bullying: Definition, Types, Causes, Consequences and Intervention. *Social & Personality Psychology Compass*, 10(9), 519–532. doi:10.1111/spc3.12266
- Smith, P. K., Cowie, H., & Blades, M. (2008). *Laste arengu mõistmine*. Tallinn : Tallinna Ülikooli Kirjastus
- Sotsiaalhoolekande seadus (2015). *Riigi Teataja I*, 30.12.2015, 5; *Riigi Teataja I*, 13.03.2019, 155. Loetud aadressil <https://www.riigiteataja.ee/akt/130122015005?leiaKehtiv>
- Sotsiaalministeerium. (2011). *Laste- ja perede arengukava 2012–2020*. Loetud aadressil [https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Lapsed\\_ja\\_pered/laste\\_ja\\_perede\\_arengukava\\_2012\\_-\\_2020.pdf](https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Lapsed_ja_pered/laste_ja_perede_arengukava_2012_-_2020.pdf)
- Strózik, D., & Strózik, T. (2014). Spatial Differentiation of Child Well-Being in Europe. *Folia Oeconomica Stetinensia*, 14(1), 78–90. doi:10.2478/fofi-2014-0106
- Tamm, K. (2017, 22. november). Alaealiste õigusrikkujate kohtlemise põhimõtted. *Märka last*, 6–7. Loetud aadressil <https://ajakiri.lastekaitseliit.ee/2017/11/22/alaealiste-oigusrikkujate-kohtlemise-pohimotted/>
- Tani-Jürisoo, K., Kulasalu, E., Velström, E., Kangur, J., & Aunin, E. (2018). *Taastava õiguse põhimõtete ja alaealist mõjutavate meetodite kasutamise politseitoos*. Loetud aadressil [https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/taastav\\_oigus\\_juhendmaterjal\\_2018.pdf](https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/taastav_oigus_juhendmaterjal_2018.pdf)
- Treial, K. (2018). *Õpilaste kogemused kiusamisega 2018. aasta KiVa programmi õpilasküsitluse põhjal*. Loetud aadressil [http://kiusamisvaba.ee/wp-content/uploads/2018/11/%C3%95pilaste-kogemused-kiusamisega\\_2018-RAPORT.pdf](http://kiusamisvaba.ee/wp-content/uploads/2018/11/%C3%95pilaste-kogemused-kiusamisega_2018-RAPORT.pdf)
- Vapper, T. (2018). Mida teha alaealiste õigusrikkujatega? *Õpetajate Leht*. Loetud aadressil <https://opleht.ee/2018/09/mida-teha-alaealiste-oigusrikkujatega/>
- Veenstra, R., Lindenberg, S., Munniksma, A., & Dijkstra, J. K. (2010). The Complex Relation Between Bullying, Victimization, Acceptance, and Rejection: Giving Special Attention to Status, Affection, and Sex Differences. *Child Development*, 81(2), 480–486. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2009.01411.x>

- Wilson, A. E. (2010). Why Kids Kill: Inside the Minds of School Shooters. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 49(9), 969–971.  
<https://doi.org/10.1016/j.jaac.2010.05.012>
- World Health Organization. (2014). *Investing in children: the European child and adolescent health strategy 2015–2020*. Retrieved from  
[http://www.euro.who.int/\\_\\_data/assets/pdf\\_file/0010/253729/64wd12e\\_InvestCAHstrategy\\_140440.pdf](http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0010/253729/64wd12e_InvestCAHstrategy_140440.pdf)
- Voronkova, N. (2013). *Alaestaste süütegude eest kohaldatavate mõjutusvahendite rakendamise*. (Magistritöö). Loetud aadressil [http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/30501/voronkova\\_natalja.pdf?sequence=4&isAllowed=y](http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/30501/voronkova_natalja.pdf?sequence=4&isAllowed=y)
- Õunapuu, L. (2014). *Kvalitatiivne ja kvantitatiivne uurimisviis sotsiaalteadustes*. Tartu. Loetud aadressil [http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/36419/ounapuu\\_kvantitatiivne.pdf](http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/36419/ounapuu_kvantitatiivne.pdf)

## **Lisa 1. Avaldus politseile**

### **TAOTLUS UURIMISTÖÖ TEGEMISEKS POLITSEIS**

1. Uurimistöö tegija ees- ja perekonnanimi Sandra Kripson

2. Kontaktandmed: telefon [REDACTED]

3. Töökoht : Mooste mõisakool, sotsiaalpedagoog

4. Õppeasutus, struktuuriüksus: TÜ Pärnu Kolledž, Sotsiaaltöö korralduse osakond

5. Töö juhendaja ees- ja perekonnanimi, teaduskraad: Liina Käär, MA

6. Juhendaja kontaktandmed: e-post: [REDACTED]

7. Uurimistöö pealkiri (teema) ja töö liik: lõputöö

„Alaealiste õigusrikkujate probleemide lahendamise võimalused üldhariduskoolides Põlva valla näitel“

8. Töö eesmärk, hüpoteesid ja kasutatav metoodika:

Antud lõputöö eesmärk on välja selgitada ühe piirkonna põhjal, milliseid meetmeid rakendatakse õigusrikkumise toime pannud lapsega tegelemisel ning kui mõjusaks sekkuvad ise neid peavad. Töö tulemusel saab autor teha ettepankuid konkreetsele võrgustikule oma töö parendamise osas mõjusamate tulemuste saamiseks. Eesmärgi täitmist toetavateks uurimisküsimusteks on:

- Milliseid mõjutusvahendeid rakendatakse nendele alaealistele, kel puudub süüvõime (alla 14aastased)?
- Kuidas hindavad olemasolevaid mõjutusvahendeid kooli võrgustikuliikmed?

Lõputöös kasutatakse andmete kogumiseks kvalitatiivset meetodit. Andmekogumise meetodina kasutatakse poolstruktureeritud intervjuud.

9. Taotletavad andmed: noorsoopolitseinike arvamus ja teadmised alaealiste õigusrikkujate mõjutamisest.

10. Uuritava sihtrühma kirjeldus (küsitletavate isikute ring) ja küsitlusmetoodika (küsitluse korral lisada taotlusele ka küsimustik):

Põlva valla piirkonna noorsoopolitseinik(kaasatud on ka lastekaitseametnikud ja koolide sotsiaalpedagoogid). Kokkuleppeliselt individuaalsed intervjuud (suulised või kirjalikud). Küsimused:

Üldandmed

1. Palun öelge enda amet:\_\_\_\_\_

2. Kui kaua olete enda ametikohal töötanud?

Alaealiste õigusrikkumised

3. Kui suureks probleemiks te peate alaealiste õigusrikkumisi üldiselt ühiskonnas? Palun põhjendage.

4. Kui suureks probleemiks te peate alaealiste õigusrikkumisi koolides? Palun põhjendage.

5. Kuidas lapsed üldiselt põhjendavad koolis oma rikkumisi? (Tooge palun näide)

6. Kuidas praegu alaealiste õigusrikkumiste puhul reageeritakse koolides?

7. Kas teie hinnangul esineb alaealiste õigusrikkujate mõjutamisel puudujääke? (Palun põhjendage)

8. Missugune on teie arvates tõhusaim mõjutusvahend alaealiste õigusrikkujate mõjutamiseks?

9. Kui suureks hindate enda võimalusi alaealiste õigusrikkumiste ennetamisel?

10. Millised on Teie ettepanekud alaealiste õigusrikkujate efektiivsemaks mõjutamiseks?

Alaealiste õigusrikkumiste põhjused

11. Millised on levinumad psüühika- ja käitumishäired alaealistel õigusrikkujatel?

12. Millised tegurid soodustavad lapse hälbivat käitumist?

13. Missugune on teie meelest perekonna roll lapse käitumismustrite kujundamisel?

14. Kas teie arvates on koolikiusamine suur probleem?

15. Kui suurt rolli mängib teie arvates koolikiusamine alaealiste poolt põhjustatud äkkrünnakutes (füüsiline ründamine)?

16. Kui tõhusaks peate kiusamise vastast ennetustegevust? (Palun põhjendage)

11. Uurimise (praktiline) kasu politseile ja võimalik kasutusala (kes ja mis eesmärkidel veel andmeid kasutab?) Erinevate Põlvamaa spetsialistide nägemused, arvamused ja teadmised alaealiste õigusrikkujate efektiivsemast mõjutamisest.

12. Nõusolek anda uurimistöö ning saadud andmete koopia PPA raamatukokku köidetult ja/või elektrooniliselt.

Esitan valminud uurimistöö .pdf vormingus failina aadressil ppa@politsei.ee või paberkandjal PPA raamatukokku ning uurimistöö elektroonse kokkuvõtte (reeglina kuni 3000 tähemärki) .rtf või .doc vormingus aadressil ppa@politsei.ee. 01. September 2020 (kavandatud esitamise kuupäev)

Taotluse kuupäev 03.04.2019

## Lisa 2. Intervjueerimise kava

### Üldandmed

1. Palun öelge enda amet: \_\_\_\_\_
2. Kui kaua olete enda ametikohal töötanud?

### Alaealiste õigusrikkumised

3. Kui suureks probleemiks te peate alaealiste õigusrikkumisi üldiselt ühiskonnas? Palun põhjendage.
4. Kui suureks probleemiks te peate alaealiste õigusrikkumisi koolides? Palun põhjendage.
5. Kuidas lapsed üldiselt põhjendavad koolis oma rikkumisi? (Tooge palun näide)
6. Kuidas praegu alaealiste õigusrikkumiste puhul reageeritakse koolides?
7. Kas teie hinnangul esineb alaealiste õigusrikkujate mõjutamisel puudujääke? (Palun põhjendage)
8. Missugune on teie arvates tõhusaim mõjutusvahend alaealiste õigusrikkujate mõjutamiseks?
9. Kui suureks hindate enda võimalusi alaealiste õigusrikkumiste ennetamisel?
10. Millised on Teie ettepanekud alaealiste õigusrikkujate efektiivsemaks mõjutamiseks?

### Alaealiste õigusrikkumiste põhjused

11. Millised on levinumad psüühika- ja käitumishäired alaealistel õigusrikkujatel?
12. Millised tegurid soodustavad lapse hälbivat käitumist?
13. Missugune on teie meelest perekonna roll lapse käitumismustrite kujundamisel?
14. Kas teie arvates on koolikiusamine suur probleem?
15. Kui suurt rolli mängib teie arvates koolikiusamine alaealiste poolt põhjustatud äkkrünnakutes (füüsiline ründamine)?
16. Kui tõhusaks peate kiusamise vastast ennetustegevust? (Palun põhjendage)



## SUMMARY

### OPPORTUNITIES OF SOLVING THE PROBLEM OF JUVENILE OFFENDERS IN GENERAL EDUCATION SCHOOLS ON THE BASIS OF PÕLVA MUNICIPALITY

Sandra Kripson

In 2018, changes took place in the system of treatment of juvenile offenders in Estonia. Their aim was to reduce offenses committed by minors and to make intervention more effective. A survey conducted in 2018, revealed that in reality there is no unified system in Estonia that would provide an overview of the number of young people with behavioral difficulties in schools to whom sanctions need to be implemented or who are already being addressed. This, in turn, has led to a situation where it is not known how effective the different intervention methods are, how much redundancy is in the system and how much of the work is being duplicated in specific systems.

The aim of this dissertation is to find out what measures are applied in dealing with a child who has committed an offense and how effective the interveners consider themselves to be, in the example case of the Põlva municipality. In addition, the author of the paper examines how much school bullying is associated with sudden attacks.

Based on the objective, the following research questions have been asked:

1. What sanctions are applied to offenders under the age of 14 in general education schools?
2. How do school network members evaluate existing sanctions?
3. How is school bullying linked to sudden attacks by children?

The work consists of two parts, which in turn are divided into subchapters. The first part focuses on the theory of treating a juvenile offender as a child in need of help and the

resulting interventions and influences thereof. The first part also describes the well-being of children and highlights the causes and consequences of children's behavioral problems. In addition, the role of the family and parents in the development of the child's behavioral patterns is explored and the extent to which bullying is associated with sudden attacks is examined.

Although the welfare of children is reflected in several pieces of legislation, there is no very clear definition of it. At the same time, the laws are improved by a number of different development plans and strategies, which in turn can explain, what is meant by well-being, as well as what are the peculiarities of children's well-being. In summary, it can be said that the well-being of children has been a topical issue for a very long time, but its measurement and definition have not reached the world.

This, in turn, changes the knowledge gap about which data are considered in the child's well-being assessment and which categories are incomplete.

How a child behaves is one of the many ways of self-expression. Children who have experienced physical violence and have been constantly oppressed and misunderstood also show this through their behavior. They often have aggression. Early detection and the provision of the right support have become very important so that a young person's concerns are not expressed through sudden attacks.

The author of the work investigated what kind of help can be offered to a child at all. The focus of the work was on those children who are not guilty, ie who are younger than 14 years old. The study was conducted using a qualitative method among eight specialists who deal with the above mentioned target group in their daily work. To obtain the results, the author conducted semi-structured interviews. All interviews revealed that the sanctions currently in place remain modest and ineffective in cases where a minor is already committing a repeat offense. The role of the family was seen as very important and the need to involve the family more in solving the child's problems was highlighted. Various agencies pointed out that in the current situation they perceived too much responsibility and increased expectations from society. The bottlenecks were that the network members analysed separately rather than jointly. Cases are moved from one administrator to another rather than a common discussion taking place. The youth police

declared itself the weakest, pointing out that it had no legal basis for dealing with such young offenders.

Respondents came to the conclusion that successful networking requires more efficient networking. On this basis, the author suggested that in addition to cooperation, it is necessary to find out the expectations and resources of different parties and, if necessary, to familiarize oneself with the legislation currently in force.

It can be stated that behavioral problems are not something that only occur in Estonian schools and society. Rather, it is a concern around the world. However, without effective intervention, what are small problems at first, can lead to serious cases which cannot be remedied. In case of behavioral problems, it is important to notice the child and give him / her constant feedback on his / her actions.

It is also clear how important the role of parents is in the development of a child. Their activities largely determine which member of the society the child will become.

In summary, there is no specific system for what to do when a minor has committed an offense. There are a number of laws that can be followed, and the nature of the intervention depends on which law is being deferred to in any given case. In general, it seems that the main responsibility lies with the school, and in any case of trouble, one can ask the local government for help, but even in a case like this, the law remains rather superficial. Thus, the prevention of juvenile delinquency has a very important role to play, as it also determines the level of crime in the future.

The results of this study confirmed the points made in the theoretical part. This, in turn, raised questions about why no changes have already been made to the system, but since this was not the aim of this research, the author did not start looking for an answer to said question at the moment. Supervising minors is still a "gray area", as their rights are often emphasized and responsibilities tend to dissipate. Juvenile delinquency remains a major problem at the moment. The author deems the issue topical and its solution should be given enough priority that more attention will be paid to it at the state level as well.

## **Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks**

Mina, Sandra Kripson,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose

Alaealiste õigusrikkujate probleemide lahendamise võimalused üldhariduskoolides Põlva valla näitel,

mille juhendaja on Liina Käär

reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

*Sandra Kripson*

**20.05.2020**